

Utkast til høring

PARTNERSKAP LANDBRUK INNLANDET

Tiltaksplan for jordbruket i Innlandet 2025 - 2030

Partnerskap Landbruk Innlandet:

Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet, Innovasjon Norge, Innlandet Bondelag, Oppland Bonde- og Småbrukarlag, Hedmark Bonde- og Småbrukarlag, Glommen Mjøsen Skog og Norskog.

Forsidebilder: Statsforvalteren i Innlandet og Morten Øverli.

Innhold

Del I Innledning	4
Del II Faggrunnlag for Tiltaksplan for jordbruket i Innlandet	6
1. Bakgrunn.....	6
2. Innlandet er Norges matregion nr. 1.....	7
3. Overordnede nasjonale målsettinger for jordbruket i Innlandet.....	10
3.1. Matsikkerhet, sjølforsyning og beredskap	11
3.2. Klimatilpasning og bærekraft	12
3.3. Dyrevelferd og dyrehelse	17
3.4. Utviklingstrender og nye muligheter.....	17
4. Felles utfordringer for alle plante- og husdyrproduksjonene	18
5. Hovedproduksjonene i jordbruket i Innlandet.....	19
5.1. Husdyrproduksjonene	19
5.2. Planteproduksjonene	25
5.3. Økologisk produksjon	31
5.4. Lokal mat og drikke	33
5.6. Landbruksbasert reiseliv.....	36
5.7. Inn på tunet	37
5.8. Urbant landbruk	38
5.9. Andre aktuelle fagtema og utfordringer	39
6. Matsvinn.....	40
7. Teknologi i jordbruket – utvikling og innovasjon	43
DEL III Mål og strategiske satsinger for jordbruket i Innlandet	45
1. Hovedmål for jordbruket i Innlandet	45
Delmål.....	45
2. Strategiske satsingsområder	45
2.1. Bærekraft, klimatilpasning og naturmangfold	45
2.2. Økt sjølforsyning, beredskap og matsikkerhet	46
2.3. Sikre kompetanse, styrke fagmiljøer og ta i bruk ny teknologi	46

Del I Innledning

Tiltaksplan for jordbruket i Innlandet 2025-2030 er en strategisk plan for næringstiltak innen jordbrukssektoren, og eies av Partnerskap landbruk Innlandet. Partnerskap landbruk Innlandet består av følgende aktører: Innlandet fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet, Innovasjon Norge, Glommen Mjøsen Skog, Norskog, Innlandet Bondelag, Oppland Bonde- og Småbrukarlag og Hedmark Bonde- og Småbrukarlag.

Tiltaksplan for jordbruket 2025 – 2030 legger føringer for, og er styrende for forvaltning av følgende virkemidler:

- Investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket (IBU-midlene). Disse forvaltes av Innovasjon Norge
- Utviklingsmidlene for landbruk (RT-/RK-midlene). Disse forvaltes av Innlandet fylkeskommune
- Klima- og miljøprogrammet (KMP). Disse forvaltes av Statsforvalteren i Innlandet
- Fjellandbruksmidlene. Disse forvaltes av Trøndelag fylkeskommune.

Tiltaksplanen vil være et hensiktsmessig styringsverktøy for å utnytte det regionale handlingsrommet, og bidra til en god koordinering mellom virkemidlene på regionalt nivå.

Tiltaksplan for skog- og tresektoren i Innlandet 2022-2025 er en tilsvarende strategisk plan for næringstiltak innen skog- og tresektoren. Denne vil bli rullert i 2025.

Landbrukspolitikken fastsettes av Stortinget. Gjennomføringen av landbrukspolitikken innen jordbrukssektoren er i stor grad styrt av nasjonale mål, føringer og virkemidler. Det er imidlertid på flere politikkområder gitt et regionalt handlingsrom for prioriteringer og utforming av virkemidler, gjennomføring og oppfølging. Innenfor dette regionale handlingsrommet skal Tiltaksplanen for jordbruket være et operativt verktøy for prioritering av innsats og ressurser fra de ulike aktørene, og den vil være førende for virkemiddelbruken. Tiltaksplanen skal føre til ønsket utvikling og gi kraft til landbruket i Innlandet.

I Tiltaksplanen har vi for de ulike produksjonene/fagområdene beskrevet status og utfordringsbildet, samt sett på muligheter for utvikling og verdiskaping. I kapittel 4 er det store utfordringsbildet for jordbruket i Innlandet beskrevet. Dette er en del av det store utfordringsbildet vi ser for landbruket i hele landet i dag.

Innlandet er Norges største matregion og landbruksfylke. Jordbruksproduksjonene i Innlandet er avgjørende for Norges matvareproduksjon, matvareberedskap og selvforsyning.

Med et landbrukspolitisk mål om å øke selvforsyningsgraden gir dette Innlandet store muligheter, men også et økt ansvar. Innlandet må ta sin plass og bidra til at målene om økt matsikkerhet, selvforsyning og matsikkerhet i Norge blir nådd. Dette gir store muligheter for positiv utvikling av jordbruket i Innlandet.

Partnerskap landbruk har fått utarbeidet et nytt og bredt kunnskapsgrunnlag for landbruket i Innlandet. Kunnskapsgrunnlaget består av statistikk, verdiskapingsanalyser og trendanalyser. Disse er utarbeidet av NIBIO, Østlandsforskning og Ruralis. Presentasjon av det nye kunnskapsgrunnlaget er å finne på [Innlandsstatistikk](#).

Under utarbeidelse av Tiltaksplanen har vi invitert ulike organisasjoner, kommuner, etater, regioner m. fl. til å komme med innspill til planen. Det var svært god respons under innspillprosessene, og vi har mottatt mange og svært godt forankrede og gjennomarbeidede innspill. I innspillene er det bl.a. påpekt rollen landbruket/jordbruket har som ryggrad for næring og verdiskaping i Innlandet. Videre

den betydning jordbruksproduksjonene har for videreforedlingsindustrien/næringsmiddelindustrien og denne sin verdiskaping og grunnlag for arbeidsplasser og bosetting i Innlandet. Det er også pekt på jordbrukets viktige rolle med å sikre og øke Norges selvforsyning, beredskap og matsikkerhet.

Flere av innspillene er videre relatert til den generelle situasjonen og de store og grunnleggende utfordringene jordbruket i Innlandet står overfor i dag. Utfordringene er i hovedsak knyttet til økte kostnader, svak og redusert lønnsomhet og et stort behov for investeringer. Videre vil klimaendringene som vi registrerer gjennom større variasjoner i nedbør, vind, flom, tørke og endrede temperaturer føre til mindre forutsigbarhet og større utfordringer for jordbruksproduksjonene i Innlandet i årene som kommer.

Flere innspill er relatert til andre utfordringer knyttet til situasjonen for landbruket i Innlandet spesielt. Dette er innspill som omhandler blant annet tap av beitedyr til rovvilt – store tap i viktige beiteområder, utnytting av utmarksbeiteressurser, ulike arealkonflikter m. fl.

Partnerskapet ser utfordringer, men også mulighetene knyttet til den generelle utviklingen og situasjonsbildet i jordbruket, slik det fremstår i 2024. De regionale aktørene og derved Tiltaksplanen rår imidlertid over begrenset med virkemidler/verktøy/ressurser til å møte disse store og grunnleggende utfordringene, som i all hovedsak vil måtte løses gjennom den sentrale landbrukspolitikken.

Tiltaksplanens tiltaksdel vil på dette grunnlag ha hovedfokus på føringer for investerings- og bedriftsutviklingsmidlene, og tiltak og satsinger som er mulige å finansiere/etablere gjennom de øvrige tilgjengelige virkemidler og vår ressursinnsats. Foruten investeringsvirkemidlene vil det i hovedsak være snakk om fellestiltak som bidrar til økt kunnskap og kompetanse, utredninger, ulike samarbeidstiltak, prosjekter med fokus på for eksempel kostnadsreduksjon, økt kvalitet, markedstilpasninger, ny kunnskap, klimatilpasning, kutt av klimagassutslipp, binding av karbon. Styrking og/eller etablering av fagmiljøer, nettverk og møteplasser er også essensielt. Når det gjelder kompetanse er det viktig å legge til rette for «Grønt utdanningsløp» og tilbud om agronomutdanning til alle som etterspør denne.

Tiltaksplan for jordbruket omfatter jordbrukssektoren. Det er i dette dokumentet generelt sett benyttet begrepet «landbruk» på flere ulike fagområder, tiltak og satsinger. Dette fordi begrepet «landbruk» er et omforent og godt innarbeidet begrep.

Tiltaksplanen for jordbruket i Innlandet vil også kunne være et viktig kunnskapsgrunnlag for nasjonale myndigheter om utfordringene og mulighetene for jordbruket i Innlandet, og hva som skal til for å skape et fremtidsrettet og bærekraftig jordbruk inn i det grønne skiftet. Et fremtidsrettet og bærekraftig jordbruk er essensielt for landets matvaresikkerhet og beredskap, og landbrukets bidrag til grønn verdiskaping.

Del II Faggrunnlag for Tiltaksplan for jordbruket i Innlandet

1. Bakgrunn

Innlandet er Norges viktigste matregion, og jordbruksproduksjonen i Innlandet genererer svært stor verdiskaping gjennom ulike husdyr- og planteproduksjoner og komplette verdikjeder for disse. I 2022 stod landbruket i Innlandet for en total verdiskaping på 13,1 milliarder kroner.

Verdikjedene omfatter produksjon av kjøtt, mjølk og planter hos bonden og foredling via næringsmiddelindustri og fôrindustri m.m. I tillegg har vi forsknings- og utviklingsbedrifter samt utdanningsinstitusjoner innenfor jordbruk som også bidrar til verdiskaping og utvikling. Med dette som utgangspunkt ser vi at Innlandet har en solid posisjon og store muligheter for videre utvikling.

På nasjonalt nivå vil flere ulike stortingsmeldinger være styrende og relevante for Tiltaksplan for jordbruket:

- Meld. St. 6 (2016-2017) Verdier i vekst. Konkurransedyktig skog og trenæring
- Meld. St. 32 (2016-2017) Reindrif. Lang tradisjon - unike muligheter
- Meld. St. 26 (2022-2023) Klima i endring – sammen for et klimarobust samfunn
- Meld. St.11 (2023-2024) Strategi for auka sjølvforsyning av jordbruksvarer og plan for opptrapping av inntektsmogleighetene i jordbruket. (Behandling av Meld. St.11 – vedtak 560-571)
- Meld. St. 18 (2023-2024) Ein forbetra tilstand for villrein
- Meld. St. 27 (2023-2024) Tryggare framtid førebudd på flaum og skred
- Meld. St.35 (2023-2024) Bærekraftig bruk og bevaring av norsk natur. Norsk handlingsplan for naturmangfold.
- NOU 17: 2023 Nå er det alvor, rustet for en usikker framtid

I denne sammenheng vil «Meld. St.11 (2023-2024) Strategi for auka sjølvforsyning av jordbruksvarer og plan for opptrapping av inntektsmogleighetene i jordbruket», og dens behandling og vedtak i Stortinget, være dokumentet av størst betydning.

Gjennomføringen av landbrukspolitikken innen jordbrukssektoren er i stor grad styrt av nasjonale mål, føringer og virkemidler. Det er imidlertid på flere politikkområder gitt et regionalt handlingsrom for prioriteringer og utforming av virkemidler, gjennomføring og oppfølging. Tiltaksplan for jordbruket skal være et operativt verktøy for prioritering av innsats og ressurser fra de ulike aktørene, og være førende for virkemiddelbruken. Dette for å nå de nasjonale målene, men også slik at vi får utnyttet det regionale handlingsrommet og når de målene vi setter for jordbruket i Innlandet.

Planen er viktig for å samle alle som skal bidra rundt felles mål og prioriteringer, og den kan også være et viktig kunnskapsgrunnlag for nasjonale myndigheter om hva et samlet Innland kan bidra med for å oppfylle nasjonale målsettinger.

På regionalt nivå har vi utarbeidet en rekke ulike regionale planer og strategier for Innlandet. Disse planene vil i ulik grad være relevante for Tiltaksplan for jordbruk. I denne sammenheng kan følgende nevnes:

- Innlandsstrategien 2024 – 2028 (under arbeid)
- Regional plan for klima, energi og miljø
- Regional plan for det inkluderende Innlandet
- Regional plan for samfunnstryggleik
- Villreinplaner
- Vannforvaltningsplaner
- Planer for kulturminner og naturforvaltning
- Innlandsporteføljen (Næringsutviklingsstrategi)
- Regional plan for kompetanse og arbeidsliv

2. Innlandet er Norges matregion nr. 1

Foto: Menno Hoekstra, Statsforvalteren i Innlandet og Håkon Ligård

Fakta om jordbruket og matproduksjonen i Innlandet:

- Landets nest største jordbruksfylke i areal (21 % av landet), med en økning fra 2017 til 2023
- Størst på produksjon av potet (50 % av landet)
- Nest størst på areal korn (23 % av landet)
- Størst på antall ammeku (25 % av landet)
- Tredje størst på antall mjølkekyr (19 % av landet)
- Flest dyr på utmarksbeite
- Komplette verdikjeder for mjølk, kjøtt, egg, korn, potet og grønnsaker
- Bioøkonomiklynge i Mjøsregionen med bl.a. nasjonale/internasjonale kompetansemiljøer innen avl dyr/planter
- Flest setrer/støler i drift
- Innlandet tilbyr landbruksutdanning på videregående- og universitetsnivå, med fire videregående skoler som tilbyr landbruksfaglig utdanning
- Store ringvirkninger når det gjelder verdiskapning og grunnlag for utvikling ellers i samfunnet

Jordbruksareal

Det er litt over 2 mill. dekar jordbruksareal i drift i Innlandet. Den største delen av arealet, omtrent 60 prosent, er grovfôrareal. Korn utgjør over 30 prosent. Innlandet er en stor potetprodusent og selv om over 50 prosent av norske poteter kommer fra Innlandet, er det bare ca. 3 prosent av jordbruksarealet i Innlandet som er grunnlaget for potetproduksjon.

Jordbruksarealet i Innlandet har økt med 21 600 dekar fra 2017 til 2023. Det tilsvarer en økning på 1,1 prosent. For landet som helhet, økte jordbruksarealet med 0,2 prosent.

(innlandsstatistikk.no)

Verdiskaping

Den samlede verdiskapingen fra jordbruket i Innlandet er betydelig, og den er beregnet til 5,3 milliarder kroner for 2022. Ringsaker og Østre Toten er de to Innlandskommunene med størst verdiskaping fra jordbruket. Til sammen står de to kommunene for omtrent 20 prosent av total verdiskaping fra jordbruket i Innlandet i 2022. Korn, poteter og grønnsaker, svin, egg og fjørfe, samt mjølk er viktige produksjoner i disse to kommunene.

Melkeproduksjon har høyest verdiskaping med en verdi på over 1,6 milliarder kroner, der Ringsaker, Gausdal og Tynset er de tre største kommunene.

Kornproduksjon har en verdiskaping på 920 mill. kroner, og her er Ringsaker, Åsnes og Stange de kommunene med størst produksjon.

Svin, egg og fjørfe har en verdiskaping på litt over 800 mill. kroner. Ringsaker og Stange har den desidert største produksjon av svin og fjørfe, mens Østre Toten og Stange er størst på egg.

Kjøttproduksjon på ammeku har en verdiskaping på ca. 750 mill. kroner, og her er Ringsaker og Gran størst. Saueholdet har en verdiskaping på ca. 460 mill. kroner, og her er Ringebu, Gausdal og Lesja de største. Poteter og grønnsaker har en verdiskaping på ca. 560 mill. kroner, med Østre Toten, Grue og Åsnes som de kommunene med størst produksjon.

Når en ser på regionene i Innlandet er Hamar-, Gjøvik- og Kongsvingerregionene størst på verdiskaping fra jordbruket. Korn, poteter og grønnsaker er viktige produksjoner for verdiskaping i disse regionene. I regionene midt og nord i Innlandet er produksjonene mjølk, ammeku og sauehold viktige i verdiskapingssammenheng.

Når en ser på verdiskaping fra landbruket (og landbruksbasert industri) som andel av kommunens totale verdiskaping, gir dette et annet bilde. I kommunene Tolga, Alvdal, Stor-Elvdal og Grue utgjør verdiskaping fra landbruket (og landbruksbasert industri) opptil 30 % av kommunenes totale verdiskaping. I flere andre kommuner er verdiskapingsandelen fra landbruket (og landbruksbasert industri) betydelig.

Verdiskaping i jordbruksbasert industri er beregnet til 3,3 milliarder kroner.

Innlandsstatistikk viser ytterligere tall for verdiskaping knyttet til jordbruket i Innlandet ([Innlandsstatistikk.no](https://www.innlandsstatistikk.no)).

Sysselsetting i jordbruket

I 2022 var det over 6 600 sysselsatte i jordbruket i Innlandet. Innlandet er det fylke med høyest antall sysselsatte i jordbruket, tett fulgt av Trøndelag og Rogaland.

Over tid har sysselsettingen i jordbruket gått ned. Vi ser imidlertid en liten økning fra 2022 til 2023. Den teknologiske utviklingen, med en generell økt mekanisering, bl.a.

robotmelking, har effektivisert produksjonene i jordbruket.

Vi ser samtidig en økning i produsert mengde innen de fleste produksjoner i Innlandet.

Unntaket fra dette er mjølk og sau/lammekjøtt. Innlandet andel av norsk produksjon er imidlertid opprettholdt på mjølk (17%), mens den er redusert fra 19 % til 18 % når det gjelder sau/lammekjøtt.

Melkeproduksjon utgjorde 35 prosent av sysselsettingen fra jordbruket i Innlandet i 2022, mens kjøttproduksjon med ammeku og saueholdet hver stod for 18 prosent. De

kraftfôrbaserte husdyrproduksjonene stod til sammen for ca. 9 prosent, det samme som korn og poteter/grønnsaker.

Jordbruksbasert industri sysselsetter i overkant av 3 700 personer. Når det gjelder ringvirkninger av jordbruket, er multiplikatortallet 1,14 (ca. 7 300 arbeidsplasser), og for næringsmiddelindustrien 1,26 (3 900 arbeidsplasser).

[\(\[Innlandsstatistikk.no\]\(https://www.innlandsstatistikk.no\)\)](https://www.innlandsstatistikk.no)

Det er relativt stor forskjell mellom de ulike produksjoner hvordan sammenhengen mellom verdiskaping (som andel av Innlandet) og sysselsetting (som andel av Innlandet) er. Verdiskapingen i melkeproduksjonene utgjør 32% - med 35 % av sysselsettingen. Saueholdet utgjør 9 % av verdiskapingen, med 18 % av sysselsettingen. Kornproduksjonen utgjør 17 % av verdiskapingen og 9 % av sysselsettingen, og tilsvarende tall for svin, egg og fjørfe er 15 % og 9 %. Dette forholdet sier noe om lønnsomheten i de ulike produksjonene.

Det tradisjonelle landbruket og volumproduksjonene er bærebjelken i jordbruksproduksjonene i Innlandet. Landbruket har stor betydning for bosetting, sysselsetting og verdiskaping i mange kommuner. Offentlige arbeidsplasser er av stor betydning i svært mange kommuner, og dette gjelder særlig der det er relativt stor avstand fra sentrale strøk/regionsentre. I flere av disse kommune vil offentlige arbeidsplasser og landbruk være av avgjørende betydning for sysselsetting og verdiskaping. I enkelte av disse kommunene utgjør landbruk og landbruksbasert industri opp til 30 % av kommunens totale verdiskaping.

Det tradisjonelle landbruket gir også et godt fundament for de øvrige landbrukstilknyttede bygdenæringer. 60 % av jordbruksbedriftene i Innlandet hadde aktiviteter knyttet til tilleggsnæringer i 2020. Maskinkjøring stod for en verdiskaping på ca. 160 mill. kroner i 2022, utmarksnæring for 136 mill. kroner, utleie for 129 mill. kroner og foredling av jordbruksprodukter og gårdsbutikk for ca. 79 mill. kroner. I tillegg stod landbruksbasert reiseliv og annen tjenesteyting til sammen for en verdiskaping på ca. 117 mill. kroner i 2022.

Tabell 1 viser Innlandets husdyrproduksjoner og planteproduksjoner i tall, samt andel av landet. Innlandet har 7 % av landets befolkning. Innlandets husdyr- og planteproduksjoner har stor betydning for landets selvforsyning.

Husdyrproduksjon (antall)	Innlandet	Andel av landet i %
Melkeku	36 098	17,7 %
Ammeku	28 407	25,2 %
Søyer	133 765	15,5 %
Geiter	32 571	15,1 %
Purker	8 452	22,4 %
Slaktegris	96 211	9,4 %
Verpehøner	550 623	13,7 %
Slaktekylling	2 152 471	13,1 %
Planteproduksjon (daa)	Innlandet	Andel av landet i %
Grovfôr	1 236 917	18,7 %
Korn	693 405	24,4 %
Potet	58 137	50,5 %
Grønnsaker	15 350	22,0 %
Frukt	233	1,1 %
Bær	2 384	14,2 %
Jordbruksareal i drift	2 033 738	20,5 %
Folketall	Innlandet	Andel av landet i %
Per 31.12.2023	376 306	7 %
Antall PT-søkere	Innlandet	Andel av landet i %
Per 2023	6 730	18 %

Tabell 1: Plante- og husdyrproduksjoner i Innlandet, innbyggertall og antall søkere til produksjonstilskudd, samt andel av landet. 2020-tall. Tall fra produksjonstilskuddsregisteret.

3. Overordnede nasjonale målsettinger for jordbruket i Innlandet

Den overordnede landbrukspolitikken er basert på fire hovedmålsettinger:

- Matsikkerhet og beredskap
- Landbruk over hele landet
- Økt verdiskaping
- Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser

Nasjonal politikk legger rammer for Innlandet sitt landbruk, og nasjonale målsettinger og føringer ligger som premisser og rammer for våre regionale målsettinger og tiltak. Vi må agere innenfor disse rammene, og finne muligheter for jordbruket i Innlandet. Vi skal utnytte det regionale

handlingsrommet, og Innlandet skal ta sin plass som Norges største matregion. Jordbruket i Innlandet er viktig for Norges matproduksjon, beredskap og sjølforsyning/matsikkerhet.

Nasjonale føringer vil være gjennomgripende for alle produksjoner, og vil også måtte bli gjenspeilet i de tiltak som vi prioriterer for å oppnå målsettingene på de ulike områdene. Vi skal finne muligheter i Innlandet og utnytte det regionale mulighetsrommet. Vi vil her kort beskrive følgende overordnede fokusområder:

- Matsikkerhet, sjølforsyning og beredskap
- Klimatilpasning og bærekraft
- Dyrevelferd og dyrehelse
- Utviklingstrender og nye satsinger/muligheter

3.1. Matsikkerhet, sjølforsyning og beredskap

Matsikkerhet er helt grunnleggende for et samfunn. Matsikkerhet er avgjørende for å opprettholde politisk og sosioøkonomisk stabilitet, og handler om at alle skal ha tilgang til nok og trygg mat – også i krisetider. I 2023 var selvforsyningsgraden på mat i Norge 46 %, og 42 % korrigert for førimpport (Kilde: NIBIO, beregning av selvforsyningsgrad). Innlandet står for ¼ av Norges matvareproduksjon, og har derfor en avgjørende viktig rolle i den nasjonale matforsyningen.

FNs klimapanel ber hvert enkelt land om å utnytte de naturressursene de har tilgjengelig til matproduksjon på en måte som er tilpasset de naturgitte forholdene i landet. Dette er nødvendig for at vi skal være i stand til å produsere tilstrekkelig med mat i verden, og vil bidra til å styrke den globale matsikkerheten.

Jordbruket i Norge har relativt kort vekstsesong og i underkant av 3 % av landarealet er jordbruksareal. Jordbruksarealet gir grunnlag for dyrking av korn, potet, frukt, grønt, bær og grovfôr. Grovfôrproduksjonen er basisen for mjølk- og kjøttprodukter (storfe og sau). Ca. 45 % av landarealet vårt er klassifisert som godt utmarksbeite. Dette utnyttes av drøvtyggerne storfe og sau.

Meld. St.11 (2023-2024) «Strategi for auka sjølforsyning av jordbruksvarer og plan for opptrapping av inntektsmulighetene i jordbruket» legger føringer for utvikling av jordbruket i Innlandet.

Meldingen peker på den endrede geopolitiske situasjonen med blant annet økt uro og krigssituasjoner i Europa og viktigheten av sikkerheten til befolkningen. Også NATO sin komite for sivil beredskapsplanlegging har etablert syv forpliktende basiskrav til sine medlemsland der ett av kravene er å “sikre robust mat- og vannforsyning”. Dette innebærer at en på alle områder må arbeide for å styrke beredskapen. Matberedskapen er en sentral del av totalberedskapen, og økt sjølforsyning er et viktig element inn i denne samlede satsingen på matberedskap.

Det er en uttalt målsetting at sjølforsyningsgraden i Norge skal økes. Målsettingen er at sjølforsyningsgraden av norske jordbruksmatvarer, korrigert for import av fôrråvarer, skal ligge på 50 %.

Sjølforsyningsgraden er påvirket av en rekke forhold både på produksjons- og forbrukssiden – mange av disse ligger utenfor jordbrukspolitikken. På produksjonssiden er naturgitte produksjonsforhold, klima og kvalitetskrav viktige faktorer. Økt planteproduksjon til mat og fôr i Norge er helt avgjørende for å øke sjølforsyningen, og økt produksjon av matkorn er nøkkelen til å øke selvforsyningsgraden. Det er en målsetting å produsere mer av de vegetabiliske matvarene i Norge. En ønsker å øke etterspørselen og produksjonen av frukt, grønnsaker og bær for å sikre utnytting av norske ressurser og ta markedsandeler i et marked med stort potensial. Å legge til rette for sortsutvikling i korn- og grøntsektoren for å sikre robuste sorter tilpasset markedet og endringer i klimaet er svært viktig. Mer og bedre grovfôr og økt norsk produksjon av protein vil være viktige bidrag til økt bruk av norske

fôrvarer. En satser på fortsatt bruk av beiteressurser, økt bruk av grovfôr i stedet for kraftfôr og økt norskandel i kraftfôret. En avgjørende forutsetning for økt sjølforsyning er økt lønnsomhet for produksjon av mat.

For å oppnå varig øke i sjølforsyningen er en avhengig av bidrag fra alle aktørene i verdikjeden for mat. Sentrale bidrag i denne sammenhengen er forskning, agronomi og produktutvikling. Det er svært viktig at norske produkter opprettholder konkurransekraften i forhold til importerte varer, bl.a. relatert til kvalitet, pris og bærekraft.

Gjennom bærekraftig produksjon skal jordbruket bidra til fellesgoder som levende kulturlandskap og naturmangfold, og samtidig bidra til redusert forurensing og reduserte utslipp av klimagasser, økt binding av karbon og tilpassing av produksjonene til et endret klima. Reduksjon av vannforurensningene fra blant annet avrenning av næringsstoff, jord og plantevernmiddel er en viktig del av miljøarbeidet i jordbruket.

God dyre- og plantehelse, dyrevelferd, mattrygghet og bærekraftig planteforedling og husdyravl er sentrale forutsetninger for norsk matproduksjon, og dermed forutsetning for økt sjølforsyning av plante- og husdyrprodukter.

For å opprettholde og øke tilfredsstillende nasjonal matvareproduksjon er det nødvendig at produksjonsarealene blir ivaretatt og forvaltet på en bærekraftig måte. Det er utarbeidet en nasjonal jordvernstrategi som innebærer en målsetting om at årlig omdisponering av dyrket jord skal være redusert til 2 000 daa innen 2030. Denne målsettingen har stor betydning for eventuell omdisponering av dyrket mark i Innlandet. Målsettingen må effektueres gjennom kommunal og regional arealplanlegging, og krever bevisste prioriteringer og aktive og konkrete tiltak. For å kunne ivareta en høy matsikkerhet, er det også essensielt at vi opprettholder de ulike produksjoner og produsentmiljøer slik at driftsapparat, kompetanse og arbeidskraft er operative. Foredling og distribusjon er også viktige element i vurderinger av matvaresikkerheten. Det er viktig at matforsyningskjeden er robust og fleksibel.

3.2. Klimatilpasning og bærekraft

Foto: Jorunn Stubsjøen, Statsforvalteren i Innlandet

Nasjonale bærekraftsmål

FNs bærekraftsmål er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. Bærekraftig utvikling består av tre dimensjoner: økonomi, miljø og sosiale forhold, og disse må sees i sammenheng og være i balanse for å avgjøre om noe er bærekraftig. Norge rapporterer til FN om hvordan vi følger opp de 17 målene. Landbruks- og matdepartementet har koordineringsansvar for bærekraftsmål nr. 2: Utrydde sult, oppnå matsikkerhet og bedre ernæring, og fremme bærekraftig landbruk. Regjeringen har vedtatt en handlingsplan for å nå bærekraftsmålene innen 2030; Meld. St. 40 (2020-2021) Mål med mening, og

de rapporterer årlig til Stortinget om arbeidet med målene. Dette er viktig for å fremme bærekraftige matsystemer nasjonalt og globalt.

Et svært viktig innsatsområde for å nå bærekraftsmålene er vernet om dyrket mark. Den nasjonale jordvernstrategien skjerpet i 2023 inn målet for omdisponering av dyrket jord til maksimalt 2 000 dekar årlig innen 2030. Innlandet har hatt relativt store tall for omdisponering, og utbygging av samferdsel er hovedårsaken.

Innlandet	2019	2020	2021	2022	2023
Omdisponering av dyrket jord til andre formål enn landbruk, daa	335	804	487	475	182

Tabell 2: Omdisponering av dyrket jord til andre formål enn landbruk, 2019-2023. Kilde: SSB.

Det er viktig med tiltak for å styrke vernet av dyrket jord i Innlandet. Dyrket jord er essensiell for Innlandets matproduksjon, matvaresikkerhet og beredskap. Innlandet har dessuten store ressurser for matproduksjon i form av utmarksbeiter, som også er utsatt for sterkt press fra utbygging av fritidsboliger og annet.

Det ligger også betydelige arealer av dyrket mark i planreserven, dvs. områder med dyrket mark som er reservert til utbygging/nedbygging, men ennå ikke realisert. I denne sammenheng er det fra Statlig hold gitt streke oppfordringer til kommunene i Norge om at ikke-realiserede arealer med dyrket mark bør vurderes å tas ut av planene for omdisponering og tilbakeføres til LNFR-formål.

(Statlige planretningslinjer for arealbruk og mobilitet. Fastsatt ved Kgl. res. av 20.12.2024 jf. Plan- og bygningsloven av 27. juni 2008, § 6-2. første ledd.)

Landbruket selv står også for en relativt stor andel av omdisponering av dyrket areal. Det oppfordres sterkt til at næringene selv søker løsninger som minimerer egen omdisponering av dyrket areal.

Med bl.a. FNs bærekraftsmål som utgangspunkt har EU fastsatt sin strategi for matproduksjonen, «Farm to fork», som en relativt ambisiøs strategi for et helt nytt matsystem. Strategien er fortsatt gjeldene, men ambisjonsnivået fremstår noe redusert og implementering strekkes over noe lengre tid.

Overordnet har matstrategien søkelys på bærekraft og miljø. Strategien skal bidra til å redusere utslipp av klimagasser fra jordbruket og tilpasning til endret klima, å reversere tap av naturmangfold, trygg forsyning av sunnere mat til alle innbyggere og mer rettferdig konkurranse. Strategien har målsettinger om bl.a. reduksjon i bruk av plantevernmidler og handelsgjødsel, redusert bruk av antibiotika og medisiner og økt fokus og tiltak for bedre dyrevelferd. I 2024 er det gjennomført en «Strategic dialogue on the Future of EU Agriculture» med store interessegrupper innen jordbruks- og matindustrien, sivilsamfunnet, bygdesamfunn og academia. Rapporten fra dette arbeidet vil være førende for EUs utforming av visjon for landbruk og mat for de kommende åra.

Gjennom Paris-avtalen har Norge forpliktet seg til å redusere utslippene av klimagasser med minst 50 % innen år 2030 (basert på 1990-nivå). Jordbruket i Norge har inngått avtale med regjeringen om et utslippskutt av klimagasser/økt opptak av karbon tilsvarende 5 mill. tonn CO₂-ekvivalenter for perioden 2021-2030. Med bakgrunn i denne avtalen har jordbruket utarbeidet «Landbrukets klimaplan». Her inngår en rekke ulike tiltak, blant annet; føring og avl på husdyr, fossilfri maskinpark/oppvarming, god agronomi, riktig lagring og god utnytting av husdyrgjødsel, jorda som karbonlager, teknologi i landbruket, klimakalkulator, klimarådgiving med mer. Avtaler ble revidert i 2024, og tiltaksområdet «Klimatilpasning» er inkludert i planen. En rekke sentrale, regionale og kommunale virkemidler innen landbruket er innrettet mot økt klimatilpasning og reduserte klimagassutslipp.

Alle kommuner skal utarbeide en kommunal klima- og energiplan. Jordbruk er et viktig innsatsområde i klima- og energiplanene, og kommunene kan gjennom forvaltning og som pådriver og tilrettelegger bidra til klimatilpasning og bærekraft i jordbruket. Herunder også ta tak i miljøutfordringer knyttet til jordbruket.

Landbrukets klimaplan er en avtale mellom Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag med regjeringa om å redusere klimagassutslippene og øke opptaket av karbon fra jordbruket i perioden 2021-2030 gjennom ni satsingsområder. Målet er å kutte jordbrukets samla klimagassutslipp og øke opptaket av karbon i jorda tilsvarende 5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter.

De 9 satsningsområdene er:

- Klimakalkulator og klimarådgivning
- Avl og friskere husdyr
- Klimavennlig fôring
- Fremtidsrettet agronomi
- Fossilfri maskinpark
- Fossilfri oppvarming
- Husdyrgjødsel i biogassanlegg
- Jorda som karbonlager og arealbruk
- Klimarisiko og Klimatilpasning

Tall fra SSB viser at klimagassutslippa fra jordbruket i 2023 var på sitt laveste siden 1990. Hovedårsakene er nedgang i antall melkekyr som følge av økt ytelse pr. ku, redusert omsetning av mineralgjødsel og redusert mengde husdyrgjødsel. Utslippene i jordbrukssektoren kommer hovedsakelig fra husdyras fordøyelse, gjødselhåndtering og lystgass fra jordbruksareal. I tillegg er det jordbruksrelaterte utslipp fra arealbruk og energi til maskinpark og oppvarming som regnes under andre sektorer i nasjonale klimaregnskap. Tall fra klimakalkulatoren viser at norsk produksjon har lavere klimaavtrykk enn andre land.

[Innlandstatistikk viser tall for klimagassutslipp i jordbruket, samt tiltak knyttet til klimatiltak i jordbruket](#)

Virkemidler for klima- og bærekraft i jordbruket

Bærekraftig jordbruk er ett av hovedmålene for norsk landbrukspolitikk. Et bredt sett av virkemidler er innrettet mot tiltak i jordbruket som skal bidra til mest mulig klima- og miljøvennlig matproduksjon. Bønder som oppfyller basiskrav til miljøhensyn får rett til fullt produksjonstilskudd. Miljøkravene skal ivareta biologisk mangfold, kulturminner, vannmiljø, redusere forurensning m.m. Bestemmelser i naturmangfoldloven, kulturminneloven, forurensningsloven, jordloven m.fl., med tilhørende forskrifter, setter rammer for virksomhetene innen landbruket. Utover dette er en del tilskuddsordninger direkte målrettet mot tiltak som er viktige for klima og miljø.

Regionalt miljøprogram (RMP) beskriver miljøutfordringene i Innlandet og prioriterer virkemidler rettet mot mål om redusert forurensning til jord, vann og luft, ivaretaking av naturmangfold, kulturmiljø og kulturlandskap og god jordhelse. RMP fastsetter også hvilke tiltak som kan støttes med regionale miljøtilskudd i jordbruket (250,3 mill. kroner for Innlandet i 2024). De største tilskuddssummene går til utsatt jordarbeiding, seterdrift med mjølkeproduksjon og miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel (ca. 20 % av totalrammen til hvert av disse tiltakene). Ellers blir det gitt tilskudd til bl.a. skjøtsel av trua naturtyper, fang- og dekkvekster og tilskudd til drift av organiserte beitelag i utmark. Det gis også tilskudd til klimarådgivning på den enkelte gård.

Tilskudd til spesielle miljøtiltak i landbruket – SMIL – (33 mill. kroner i 2024) og tilskudd til drenering (7 mill. kroner i 2024) er også relatert til klima- og miljømål. Disse ordningene, sammen med RMP-tilskuddene, forvaltes av kommunene.

I Innlandet er det sju utvalgte kulturlandskap i jordbruket. Disse områdene får spesiell oppfølging i form av årlige tildelinger av tilskuddsmidler (7,1 mill. kroner i 2024) og forvaltes i samarbeid mellom involverte grunneiere/brukere, kommunene og landbruks-, miljø- og kulturminnemyndighetene på fylkesnivå.

Klima- og miljøprogrammet (2,2 mill. kroner i 2024) støtter kunnskapsutvikling og -formidling om utfordringer og tiltak for et mer miljø- og klimavennlig jordbruk. Statsforvalteren forvalter denne ordningen.

Klimasats er en støtteordning for kommuner og fylkeskommuner som vil redusere utslipp av klimagasser og bidra til omstilling til lavutslippssamfunnet. Kommuner kan også søke om midler til tiltak som bidrar til å ivareta og bedre tilstanden for naturmangfoldet. Disse ordningene forvaltes av Miljødirektoratet og er rettet mot alle samfunnssektorer.

Regjeringen har vedtatt en helhetlig tiltaksplan for redusert forurensning av Oslofjorden. Det meste av Innlandet drenerer til Oslofjorden, og derfor har et stort ansvar for å iverksette ulike tiltak. I denne sammenheng vises det til «[Vannforskriften](#)» og de ulike regionale vannforvaltningsplaner for Innlandet ([Vannportalen.no](#)).

God vannforvaltning er viktig for jordbruket. Fra 2025 vil Forskrift om regionale miljøkrav for jordbruket i Innlandet gjelde i de områdene som har hovedparten av åkerarealene, og størst erosjon og avrenning til vassdragene og Oslofjorden. Kravene vil føre til at deler av arealene må ligge med vegetasjonsdekke eller i stubb over vinteren, spesielt arealene som ligger nærmest elver og bekker. Forskrift om gjødselvarer mv. av organisk opphav setter allerede krav til lagring og bruk av husdyrgjødsel, som kan gi stor tilførsel av næringsstoffer til vassdragene. Nye gjødsselforskrifter blir innført i februar 2025, her kommer det innskjerping i blant annet fosforinnholdet i gjødsel. Nye grenser skal gjelde først fra 2027 ifølge pressemelding fra regjeringa den 10.12.2024.

Klima- og miljøutfordringene i jordbruket

Jorda er grunnlaget for produksjon av mat og biomasse. I flere viktige produksjoner verden over ser vi at avlingsøkningen har stagnert. I deler av verden har vi jordbruksdrift preget av monokulturer, relativt mye bruk av plantevernmidler, tunge landbruksmaskiner og utstrakt bruk av kunstgjødsel. Dette fører ofte til at jorda blir mindre fruktbar, får dårligere struktur, utsettes for mer erosjon og økt jordpakking. Jordas evne til å lagre og drenerer bort overflødig vann fungerer da ofte dårlig, og et generelt bilde viser tap av organisk materiale og karbon i jord. I EU er det estimert at inntil 60 -70% av jordsmonnet er i dårlig tilstand, påvirket av faktorer som jordpakking, tap av organisk materiale, forurensning og erosjon. Disse utfordringene truer matproduksjon og økosystemtjenester. Norge har sluttet seg til det internasjonale initiativet «4 promille» som har som formål å øke jordens evne til å lagre karbon, som er et viktig klimatiltak. Bærekraftig forvaltning av jordressursene forutsetter at all bruk av jord skjer på en måte som ivaretar jordhelsen.

I Norge er jordhelsestatusen relativt god, med til dels store variasjoner. De største utfordringene knyttet til jordhelsen er jordpakking/dårlig struktur og lavt innhold av organisk materiale (karbon). Morenejord og sedimentær jord er de mest utbredte jordtypene i Innlandet. Jordsmonnet generelt har høyt mineralinnhold og lavt innhold av organisk materiale/karbon. Potensiale for å øke innholdet av organisk materiale/karbon er stort. En presis status på jordsmonnet er viktig, og det er i denne sammenheng essensielt at arbeidet med jordsmonnskartleggingen fortsetter.

Generelt sett ser en en del jordpakkingsskader/strukturekskader på jordbruksarealene i Innlandet. Svikt i dreneringssystemene, tunge maskiner/utstyr og lavt innhold av organisk materiale bidrar til dårlig jordstruktur og derav reduserte avlinger og utfordrende driftsforhold.

Jord som fungerer godt og som har god jordhelse, leverer også viktige økosystemtjenester, som rensing av vann og lagring av karbon. I slik jord fungerer fysiske, kjemiske og biologiske komponenter godt sammen. Den er rik på biologisk aktivitet, har god infiltrasjonsevne av vann og et høyt

oksygeninnhold. En god jordstruktur med dannning av aggregater er også et kjennetegn på god jordhelse. Dette gjør at jorda bedre kan stå imot klimaendringer med bl.a. mer nedbør, fare for erosjon, tørke og større temperaturvekslinger. God jordhelse gir mindre risiko for at matjorda forringes og bevarer jordas potensial som grunnlag for matproduksjon. God utnytting av beiteressursene er også et bidrag til et klimavennlig og bærekraftig jordbruk.

Intensiv bruk av arealer til matproduksjon gir økt grad av selvforsyning, sysselsetting og bosetting, men kan også ha negative konsekvenser for naturmangfoldet. Et bærekraftig landbruk innebærer også at mangfoldet av arter, naturtyper, økosystemer og livsmiljøer ivaretas. Det kan skje ved skjøtsel av biologisk verdifulle arealer, bevaring av arters leveområder og tilpasset drift for å gi arter i jordbrukslandskapet gode livsvilkår. Rundt 30 % av de trua artene i Norge er knyttet til jordbrukslandskapet, jf. norsk rødliste for arter (2021), bl.a. som følge av opphørt tradisjonell hevd, endret arealbruk og endrete driftsformer. Til tross for mange tiltak og krav rettet mot å bevare naturmangfoldet, ser en både nasjonalt og internasjonalt en stadig nedgang i bl.a. fugle- og insektbestandene også i jordbrukslandskapet. Blant annet har pollinerende insekter vært i sterk tilbakegang, og disse bidrar til svært viktige økosystemtjenester som blant annet er viktige for jordbruksavlinger.

Kontinuerlig og ekstensiv hevd i hundrevis av år har skapt et unikt, skjøtselsbetinget naturmangfold som landbruket har et særlig forvaltningsansvar for. Når landskapet drives mer intensivt vil endringer som mer ensartet vegetasjon, drenering og grøfting, lukking av bekker og færre og mindre varierte kantsoner redusere levestedene for mange av artene. De negative påvirkningene fra moderne driftsformer kan modereres ved blant annet å etablere og forbedre naturlige kantsoner med god økologisk funksjon, drive skjøtsel av semi-naturlige naturtyper som naturbeitemark, ta vare på og reetablere dammer, fuktområder og åkerholmer og unngå avrenning og forurensing i vann og vassdrag. Variasjon i arealbruk, vegetasjon, fuktighetsforhold og driftsmåter i jordbrukslandskapet gir større naturmangfold og bidrar til å levere gode økosystemtjenester.

Kulturlandskapet er en del av kulturarven, samtidig som landskapet er sterkt påvirket av mennesker og endring i teknologi og driftsmåter, og derfor i stadig endring. Det er en viktig oppgave i norsk landbruk å ta vare på jordbrukets kulturlandskap med et mangfold av naturtyper, plante- og dyreliv og landskapselementer som gamle ferdselsårer, kulturmiljøer, eldre tekniske anlegg og verneverdige bygninger. Innlandet er et nasjonalt kjerneområde for aktiv seterdrift med mjølkeproduksjon, og seterkulturen er en viktig del av kulturarven som vi har et spesielt ansvar for i vårt fylke. Gamle husdyrraser og tradisjonelle plantesorter er også en truet del av kulturarven og utgjør i tillegg viktige genressurser. For å ta vare på miljøverdiene i kulturlandskapet er det nødvendig å opprettholde tradisjonell drift eller iverksette skjøtsels- og restaureringstiltak.

3.3. Dyrevelferd og dyrehelse

Foto: Jorunn Stubsjøen, Statsforvalteren i Innlandet og Marthe Lang-Ree

God dyrevelferd er definert ved at dyrene har god helse, mestrer omgivelsene og kan utføre naturlig adferd. Friske og sunne dyr er en grunnstein i matkjeden, og er sentralt for bærekraftig animalsk matproduksjon. God dyrehelse og -velferd gir mer effektiv produksjon og trygg mat, fører til et lavt medisinforbruk, færre smittestoffer og mindre antibiotikaresistens. I Norge ses dyrevelferd på som et samfunnsoppdrag, og det er fastslått at dyr har egenverdi og skal håndteres med respekt. Dyrevelferden vurderes samlet sett som god i Norge. Bl.a. har avlsmessig fremgang gitt bedre dyrevelferd med friskere dyr. I internasjonal sammenheng er norsk regelverk for dyrevelferd på et høyt nivå.

Det er etablert dyrevelferdsprogrammer for produksjonene fjørfe, svin, sau og storfe. I tillegg er det flere nasjonale overvåkingsprogrammer innen ulike sykdommer som sikrer god kontroll og høy grad av forebygging. Mattilsynet fører tilsyn med at regelverket overholdes og at dyrevelferden er god. Mattilsynet og Landbruksdirektoratet har inngått avtale om informasjonsutveksling i dyrevelferdssaker. Dette bl.a. for at landbruksforvaltningen skal bli gjort kjent med alvorlige saker, og eventuelt følge opp med reaksjoner i form av trekk i utbetaling av tilskudd.

Tilgang på veterinærtjenester er essensielt innenfor hold av produksjonsdyr, både med tanke på etikk og opprettholdelse av produksjon. Det er kommunene som gjennom regelverket har ansvar for tilfredsstillende veterinærtjenester på dagtid og for at det er en operativ vaktberedskap etter arbeidstid. I Innlandet er det i flere regioner utfordringer med å få til forutsigbare og langsiktige ordninger.

3.4. Utviklingstrender og nye muligheter

Trender og utvikling i samfunnet ellers kan gi muligheter for å utvikle og tilby nye produkter og tjenester fra jordbruket. Mange forbrukere er opptatt av beredskap og norsk, lokal og bærekraftig mat, og det gjenspeiler seg i etterspørsel. Flere har økt interesse for å dyrke egen mat i kjøkkenhager og skolehager.

Samtiden har økt viktigheten av gården som egen ressurs og sjølforsyning. Dyrere kunstgjødsel har skapt en større interesse for bruken av husdyrgjødsel. Miljøvennlig håndtering av husdyrgjødsel har en viktig effekt på klima, men er også kostnadsbesparende. Det er også interesse for økt dyrking av korn og proteinvekster til mat og fôr i Norge.

Urbant landbruk, andelslandbruk og markedshager er uttrykk for nye trender der jordbruket i Innlandet kan være med å bidra, og ikke minst ha en mulighet for verdiskaping. Vi ser trender innen kosthold og ernæring som gjelder blant annet forbruk av rødt kjøtt kontra hvitt kjøtt og økt interesse for vegetarisk og vegansk mat, og rene råvarer (ikke ultraprossesert). Det kan gi noen nye muligheter for jordbruket og foredlingsindustrien med utvikling innen plantebaserte drikkeprodukter av grønnsaker og bær, «mjølk» av planteprodukter dyrket i Norge (havredrikk, potetdrikk med mer) og belgvekster. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til de ulike trenders omfang og varighet.

Innlandet har mange miljøer som bidrar til innovasjon i jordbruket. Det gjelder for eksempel organisasjoner for husdyravl og utdannings- og forskningsmiljøer. Og dyktige, innovative bønder som går foran og gjennomfører klima og miljøtiltak, tar i bruk ny teknologi og tørr å satse, som er til inspirasjon for andre. Ellers gir utvikling av teknologi nye muligheter for Innlandsjordbruket. Dette er omtalt i eget avsnitt i planen.

4. Felles utfordringer for alle plante- og husdyrproduksjonene

Det store utfordringsbildet for jordbruket i Innlandet i dag er preget av følgende situasjon:

- Økonomi
  - Økte kostnader på innsatsfaktorer til produksjonene (gjødsel, kraftfôr, strøm, drivstoff m.m.)
  - Økte kostnader til nybygg/vedlikehold/modernisering
  - Fortsatt svak lønnsomhet i flere produksjoner
  - Varierende gjeldsgrad etter nyinvesteringer
- Færre og større driftsenheter
  - Utarming av fag- og produsentmiljøer og sosiale miljøer/relasjoner
  - Færre bønder å samarbeide med (beiteorganisering, maskinsamarbeid, m.m.)
- Stort behov for nyinvesteringer og oppgradering av driftsbygninger og driftsapparat. Dette gjelder alle produksjoner, og spesielt for mjølke- og kjøttproduksjon på storfe på grunn av løsdriftskravet som kommer fra 2034. Rapporten «Trender for norsk landbruk 2024- Innlandet» utarbeidet av Ruralis viser at 79 % av bøndene som driver i bås fjøs mest sannsynlig ikke vil legge om til løsdrift innen kravet i 2034.
- Behov for bedre kompetanse både innen agronomi og økonomi, og for å møte nye krav. Rapporten «Trender for norsk landbruk 2024- Innlandet» utarbeidet av Ruralis viser at 52 % av bøndene i Innlandet har relevant kompetanse.
- Klimaendringer, som gir uforutsigbarhet og potensielle skader på areal og produksjonssvikt
- Stor andel leiejord hos aktive gårdsbruk
- Fortsatt press på nedbygging av areal, både dyrket, dyrkbar og utmark
- Behov for rekruttering
- Marginale (og andre) arealer går ut av drift, men det i andre områder dyrkes nye arealer
- Balansere intensivering og effektivisering av produksjonen mot hensyn til bærekraft, natur- og kulturmiljøverdier
- Utfordrende å skaffe kvalifiserte avløsere i husdyrproduksjon
- Utviklingen knyttet til demografi og sentralisering vil også påvirke og gi utfordringer for jordbruket

Tiltaksplanen skal være et operativt verktøy for å utnytte det regionale handlingsrommet og for samordning og målretting av innsats og virkemidler fra de ulike aktørene. Det regionale handlingsrommet og tilgangen på ressurser/virkemidler er ikke av en slik størrelsesorden og karakter,

at en vil kunne møte mange av de utfordringene ovenfor.

Dette innebærer at Tiltaksplanens handlingsdel må begrenses til tiltak og satsinger som ligger innenfor det gitte handlingsrom og innenfor tilgangen på ressurser/virkemidler.

5. Hovedproduksjonene i jordbruket i Innlandet

Dette kapittelet vil omhandle følgende produksjoner:

- Husdyrproduksjonene (mjølk, kjøtt og egg)
- Planteproduksjonene (korn, grovfôr, poteter, grønnsaker, frukt, bær, blomster og planteskoler)
- Økologisk landbruk
- Lokal mat og drikke
- Landbruksbasert reiseliv
- Inn på tunet
- Urbant landbruk
- Andre aktuelle fagtema og utfordringer

Nasjonale og regionale føringer og målsetninger ligger til grunn, se kapittelet som heter Del II Faggrunnlaget, 1. Bakgrunn.

For de nevnte produksjonene i Innlandet er det i det følgende presentert en kort beskrivelse av status og utfordringer, samt hvilke muligheter vi ser.

5.1. Husdyrproduksjonene

5.1.1. Mjølkeproduksjon

Foto: Anne Berit Grasbakken og Jorunn Stubbsjøen, Statsforvalteren i Innlandet

Mjølkeproduksjon – ku

Status og utfordringer

Mjølkeproduksjonen i Innlandet er den tredje største i landet og utgjør 32 % av verdiskapingen i jordbruket i fylket. I 2022 var den på 1675 millioner kroner. Sysselsatte i mjølkeproduksjonen utgjør 35 % av antall sysselsatte i jordbruket. Vi har mjølkeproduksjon i alle regionene i fylket, men det er stor variasjon i hvor stor andel mjølkeproduksjonen utgjør av den totale verdiskapingen. Det er i Nord-Gudbrandsdalen, Nord-Østerdalen og Valdres at mjølkeproduksjonen har størst betydning og er på over 50 % av total verdiskaping fra jordbruket.

I 2023 ble det i Innlandet levert 235 mill. liter kumjølk. Dette er 17 % av landets volum på 1 385 mill. liter.

Mjølkeproduksjonen i Norge er kvoteregulert, og landet er videre inndelt i produksjonsregioner. Hedmark og Oppland er to separate regioner, det vil si at kjøp/salg og utleie av kvoter mellom produsentene må skje innenfor hver av disse regionene. Markedsbalanse oppnås ved at staten kjøper/selger kvoter, samt at det fastsettes et forholdstall som viser hvor stor andel av kvoten hver enkelt produsent kan produsere mjølk til full pris. I 2024 ble overproduksjonsavgiften fjernet, fordi det er det er større etterspørsel på mjølk enn produksjon.

Systemet med målpris på mjølk er avviklet etter jordbruksforhandlingene 2024. TINE som markedsregulator skal heretter fastsette en planlagt gjennomsnittlig engrospris to ganger i året.

I Innlandet var det 1205 mjølkeprodusenter som søkte produksjonstilskudd pr. 1.oktober 2023. I et anslag fra Statsforvalteren er det funnet at det er i underkant av 600 mjølkebruk med båsfjøs i 2024. Kravet om løsdrift kommer i 2034, og trendanalysen viser at 48 % av de med båsfjøs svarte at det er usannsynlig at de vil bygge om til løsdrift. For å opprettholde mjølkeproduksjonen og verdiskapingen i fylket er vi avhengige av at så mange som mulig bygger om til løsdrift. I tillegg har eldre løsdriftsfjøs også behov for oppgraderinger. Vi har i Innlandet regionale forskjeller på antallet som har bygd om til løsdrift. Andelen ombygde fjøs varierer også mellom kommuner innen samme region.

Pris til produsent har vært stabil over en lengre periode. Det har vært stor kostnadsvekst på innsatsfaktorene i produksjonen. Tilskuddet til mjølkeproduksjon har derfor økt i de siste jordbruksavtalene. Likevel er økonomien i mjølkeproduksjonen presset.

Det kan være utfordrende å få til lønnsomme investeringer i nye driftsbygninger (løsdrift, mjølkerobot og andre mjølkingsystemer). Innlandsfjøsset er et svar på mer kostnadseffektive driftsbygninger. Investeringstilskudd fra IBU-midlene har fått økt sats de siste årene. I tillegg har Innlandet fylkeskommune bevilget 40 millioner kr over fem år til ombygging av driftsbygninger fra bås til løsdrift.

Ellers er uttynning av fagmiljøene en utfordring alle steder der det blir få mjølkeprodusenter.

Mjølkeproduksjon er den mest arbeidsintensive produksjonen i jordbruket. Det er i mange områder vanskelig å skaffe avløsere. Tilgang på faste avløsere må til for å sikre videre drift og rekruttering.

Mjølkeproduksjon, både av kyr og geiter, er forutsetningen for å opprettholde tradisjonell seterdrift. Innlandet er landets største seterfylke med over halvparten av de aktive setrene i landet. Antallet setrer i drift er synkende. I 2024 var det 400 aktive setrer som søkte regionalt miljøtilskudd i Innlandet, og ivaretagelse av seterdriften vil være avgjørende for seterdriftens status nasjonalt.

Strukturendringer og driftsøkonomiske vurderinger gjør at omfanget av seterdrift stadig går ned. Seterdrift er arbeidskrevende, det er også kapitalkrevende å ha to produksjonsanlegg. For mange av dagens aktive drivere utgjør setra et viktig arealgrunnlag og beredskapsareal for produksjonen. Seterdrift legger til rette for bruk av utmarksbeite til mjølkeproduksjon.

Lønnsomhet og investeringsmuligheter må sees i sammenheng med virkemidler rettet spesielt mot seterdrift. Norsk og Svensk seterkultur kom med på UNESCO's liste over immateriell kulturarv i 2024. Denne innskrivingen er viktig skritt for å anerkjenne og bevare de tradisjonelle praksisene for seterdrift som har vært en del av kulturarven i disse landene i århundrer.

Muligheter

Markedet for meieriprodukter er voksende. Det er en økende etterspørsel etter både flytende melkeprodukter, ost og andre meierivarer. Bl.a. har proteinrike, fettfattige mjølkeprodukter blitt veldig populære hos ungdommen.

Det er mjølkekvote tilgjengelig både for kjøp og leie og literprisene er av den grunn redusert. Vårt hovedfokus må være på at eksisterende produsenter klarer å videreføre/etablere en økonomisk bærekraftig produksjon. Det er mulig å starte opp med mjølkeproduksjon etter mange år med etableringsregulering, og vi ser at dette skjer. Det er stor etterspørsel i markedet, og det gir muligheter for å øke Innlandets andel av mjølkeproduksjonen hvis vi bygger fjøs der det er enkelt å øke produksjonen. Å sette inn mjølkerobot i allerede utbygde ammekufjøs er også en mulighet.

Fokus på driftsledelse og optimalisering i alle ledd av produksjonen er viktig for lønnsomheten i mjølkeproduksjonen. Fruktbarhet, kalvingstidspunkt, avdrått, mjølke kvalitet, god dyrehelse, god kvalitet på grovfôret og riktig mekanisering er alle forhold som bidrar til produksjonsresultatet. Ved ombygging fra båsfjøs til løsdrift eller annen oppgradering av driftsapparatet, er det viktig å velge økonomisk bærekraftige løsninger. Prosjekt Innlandsfjøsset ble igangsatt for å finne lønnsomme fjøsløsninger spesielt for de som skal bygge mindre løsdriftsfjøs enn 30 båsplasser. Prosjektet har bidratt til løsninger som brukes som eksempler for resten av landet.

Sterke produsent- og fagmiljøer bidrar til å ta vare på produsentene og til nyrekruttering.

Mjølkeproduksjon kan gi grunnlag for lokal foredling til ulike meieriprodukter, og en kan starte opp mjølkeproduksjon til lokal foredling. Lokalmat er omtalt i eget kapittel i planen.

Avlsorganisasjonen Geno har sitt hovedsete i Innlandet. Sammen med mjølkeprodusentene står de for et viktig avlsarbeid på Norsk Rødt Fe (NRF) som har stor betydning både nasjonalt og internasjonalt. Målet er mer lønnsom og bærekraftig mjølkeproduksjon, der dyrevelferd og dyrehelse har stort fokus. Avlsarbeidet på storfe har gjennom å ta i bruk genomisk seleksjon gitt raskere avlsframgang og dette gir muligheter for framtida.

Mjølkeproduksjon - geit

Status og utfordringer

Det produseres ca. 2,5 mill. liter geitemjølkk i Innlandet som utgjør 13% av produksjonen på landsbasis ifølge Norsk melkeråvare. Dette er markedsbalanse. TINE er eneste mottaker av geitemjølkk. I Innlandet er produksjonen av geitemjølkk lokalisert til Valdres, Gudbrandsdalen og Nord-Østerdalen. Geiteproduksjon er viktig for å holde aktive seter. Noen produsenter har i tillegg egen foredlingskvote, samt at noen produsenter kun har egenforedlingskvote. Geitepopulasjonen i Norge har god helse og produserer mjølkk og kjøtt av god kvalitet etter gjennomføring av prosjektet "Friskere geiter".

Markedet er relativt stabilt. TINE har utarbeidet egen strategi for anvendelse av geitemjølkk og produktutvikling.

Muligheter

Slik markedssituasjonen er i dag, er det ikke grunnlag for vesentlig økning av produksjonen og/eller nyetableringer. Det er imidlertid muligheter for etablering av produksjon basert på tildelt kvote til egenforedling. Salg av foredlede meieriprodukter (spesialiteter/lokalmat) har hatt en positiv vekst i markedet for lokalmat.

5.1.2 Kjøttproduksjonene

Foto: Lisa Roverud Rusten og Erik Stavseth Vedum Statsforvalteren i Innlandet

Innlandet fylke har stor kjøttproduksjon både på storfe, sau, svin og fjørfe. Vi har de store avlsorganisasjonene Geno og Tyr for storfe, Norsvin for svin samt sterke sauemiljøer og beitelag. Dette har stor betydning for både dyrevelferd, klima og bærekraft, i tillegg til enorm betydning for økonomien i produksjonene. I Innlandet har vi også store og viktige foredlingsanlegg for kjøtt.

Produksjonen av kjøtt i Norge må holdes på et nivå som gir markedsbalanse, og dette er krevende. Norge har handelsavtaler som innebærer en viss import av kjøtt. Ved underdekning av norsk kjøtt gis det tollnedsettelse og åpnes dermed for mer import, samtidig som det gir mulighet for økt innenlandsk produksjon.

Status og utfordringer

For å holde oppe pris til produsentene, er det viktig at markedet er i balanse. Markedssituasjonen har endret seg etter koronaperioden, og det er nå overskudd av flere husdyrprodukter. De 5 neste årene er det forventninger om en årlig nedgang i salget av rødt kjøtt pr innbygger. Salget av storfekjøtt antas å falle mest. Totalt i 2028 gir dette et salg av rødt kjøtt som er 3 % lavere enn dagens salg. Salget av hvitt kjøtt forventes å øke. Langtidsutsiktene tilsier at befolkningsveksten bremser fallet i totalsalget.

Utmarksbeite er en verdifull ressurs i Norge og i Innlandet, spesielt med tanke på begrensede matjordressurser og store områder som egner seg best for grasdyrking. Beitetap er likevel en velferdsutfordring, spesielt i saue- og lammeproduksjonen. Næringen jobber på flere områder for å redusere dette tapet. GPS-sporing av sau og storfe blir stadig mer utbredt, og elektroniske gjerder er i bruk i flere beiteområder.

Storfeproduksjonen

Prognosene som Totalmarked kjøtt og egg legger fram viser at det er behov for reduserte slaktevekter og ytterligere tiltak for å redusere produksjonen og lagrene. Markedsregulator antar at man må ned med 10.000 mordyr på landsbasis. Innlandet bør beholde eller øke sin andel av produksjonen bl.a. på grunnlag av store utmarksbeiteressurser. På bakgrunn av økt melkebehov og økning i melkekvotene forventes det lav slaktning av mjølkeku, og det resulterer i flere fødte kalver fra mjølkesektoren. Utviklingen viser at Innlandet beholder sin andel av mjølkeproduksjonen, men det er

nedgang i antall mjølkekyr. Det kommer nye krav til å oppnå kvalitetstilskuddet fra 1. januar 2025, dette kan bidra til lavere slaktevekter. Innenfor storfeproduksjonen er det ikke rom for nyetableringer som stimulerer til økt produksjon. Etablering av hyttefelt/utbygging av hytteområder i områder som tradisjonelt har vært viktige beiteområder for storfe og småfe, har gitt utfordringer enkelte steder. Ulike fysiske tiltak og informasjon om adferd hos kyr viktig i denne sammenheng. Videre er det viktig at kommunene jobber godt med beitebruksplaner for å forebygge denne type konflikter fremover.

Kyllingproduksjonen

Bærekraft og magert kjøtt er blitt en viktig driver for konsumvalg. Kyllingproduksjon har et lavt klimagassutslipp per kilo produsert kjøtt og vi ser en økning i salget av hvitt kjøtt. Produksjonen av kylling er lite plasskrevende, og det ligger godt til rette for kyllingproduksjon på Innlandet. Mye av fôret produseres her, samt at vi har stort behov for gjødsel fra produksjonen. Produsenten er hverken avhengig av lokale fôrressurser eller beiteområdet. Det har skjedd en strukturendring i slaktekyllingproduksjonen de senere årene slik at produksjonen er fordelt på færre produsenter. Dette er et resultat både av endret konsesjonsgrense og økte faglige krav. Det nye kunnskapsgrunnlaget for landbruk i Innlandet fra 2024 viser at for fjørfekjøtt taper Innlandet markedsandeler mot nasjonal produksjon.

Antall eggprodusenter er stabilt, men med en liten overproduksjon av egg i årene forut, er det i 2023 snudd til et lite underskudd på grunn av økende etterspørsel etter egg. Produksjonsresultatene i alle fjørfeproduksjoner er stabilt gode.

Saueproduksjonen

Markedet for lam prognoseres å være i balanse i 2025, mens situasjonen for sau er mer krevende. Det ventes et markedsoverskudd i 2024 og et reguleringslager på 1 500 tonn sauekjøtt ved inngangen til 2025. For å holde produksjon av sau- og lammekjøtt er vi avhengig av utnyttning av utmarksbeite. Det er store utfordringer knyttet til tap/skader av beitedyr forårsaket av rovvilt. Det er til dels svært store tap av sau i enkelte forvaltningsområder for jerv, men samlet sett har tapsprosenten på sau i Innlandet gått ned de senere årene. Dette har sammenheng med tiltak som tidlig nedsanking, akutte og forebyggende tiltak. En medvirkende årsak er også at det har blitt redusert sauehold i rovdrytsatte områder. I beiteprioriterte områder kan streifdyr av ulv og bjørn gi store skadehendelser.

I den politisk vedtatte sonen for ulv i Norge er det pr. i dag sau kun på beite i inngjerdede soner i utmarka. Utnyttning av utmarksbeite i dette området er vanskelig å få til. Fra myndighetenes side legges det ikke opp til å stimulere til økning av sauetallet i disse områdene. Det bevilges tilskudd til hjemme-/innmarksbeite for berørte sauebrukere, men tap av beiteretten er ikke kompensert. Det er i dag få besetninger av storfe på utmarksbeitearealer i ulvesonen. De fleste går på større inngjerdet hjemmebeite for å kunne holde oversikt og kontroll med dyrene med tanke på rovdyr i området. Tilskudd til hjemmebeiting for storfe finnes ikke.

Muligheter

Klimatilpasning, dyrevelferd og dyrehelse er fortsatt temaer som vil få stort fokus fremover, og det er viktig at produsentene følger opp på disse feltene. Kravet om løsdrift i 2034 er en stor utfordring når det fremdeles i 2023 var igjen 598 båsfjøs i Innlandet. Pr 3. oktober 2024 var det 28 omsøkte saker til Innovasjon Norge som omhandlet bås til løsdrift. Det er stor usikkerhet til hvor mange av

gårdsbrukene som har båsfjøs, har investeringsvilje og mulighet til å fortsette driften etter 2034.

Prognoser som er utarbeidet viser at det stort sett vil være markedsdekning innen de fleste kjøttproduksjoner fremover. Markedet (volumet) for de ulike kjøttslagene er relativt stabilt. For at produsentene som i dag er etablert innen de ulike produksjonene skal ha best mulig forutsigbarhet, er det viktig at markedet er i balanse. På dette grunnlag er det små muligheter for nyetableringer av betydning innen kjøttproduksjonene. Det vil imidlertid alltid være en bevegelse og dynamikk i produksjonene og markedet, bl.a. gjennom avvikling, strukturendringer m.m. Dette vil kunne gi grunnlag for noen nyetableringer og/eller utvidelser hos eksisterende produsenter.

Pris til produsent har vært stabil i de ulike produksjonene de senere årene, men en relativt sterk økning i kostnader knyttet til produksjon (gjødsel, kraftfôr, maskiner m.m.) og investeringer i driftsbygninger. Lønnsomheten innen ammeku- og sauekjøttproduksjon har ikke hatt en god utvikling. Fokuset må være på at eksisterende produsenter klarer å videreføre/etablere en økonomisk bærekraftig produksjon. Viktige fokusområder vil være; kvalitetsproduksjon, kvalitet på grovfôr, fôreffektivitet, riktig mekanisering, arbeidseffektivitet, rovdyrforvaltning i henhold til Stortingets vedtatte bestandsmål med mer. Gode fagmiljøer og muligheter for økt kompetanse er viktig for stabilisering av produksjonen og nyrekruttering.

Innlandet er Norges største utmarksbeiterregion med sine store arealer med skogs- og fjellbeite for småfe og storfe. Totalt slippes på utmarksbeite om lag 320 000 søyer og lam fra nærmere 1 700 produsenter, 10 000 geiter fra 115 produsenter og 68 000 storfe fra 1 500 produsenter. Beitenæringen i Innlandet er godt organisert med totalt 143 beitelag (2023). Målsetningen for organisert beitebruk er å legge til rette for en mer rasjonell utnytting av utmarksbeitene, samt redusere tapet av dyr på beite til et minimum. De fleste saueprodusenter er medlem av et beitelag og 94 % av all sau i Innlandet tilhører et beitelag.

Med utgangspunkt i en beitesesong på 100 dager høster disse beitedyrene gras og urter som tilsvarer om lag 60 millioner forenheter. Med en pris på kr 3,50 per forenhet tilsvarer dette fôropptaket en årlig verdi på 210 millioner kroner. Antall storfe i Innlandet på utmarksbeite registrert gjennom organisert beitebruk er økende år til år, og var i 2023 vel 39.000 storfe.

For en bedre utnytting av utmarksbeiteressursene bør en ha fokus på; organisering i beitelag, kartlegging av beiteressurser, tilretteleggingstiltak i beiteområdene (sperregjerder, sankeanlegg, e-sporing, elektronisk beitestyring m.m.) Bruk av utmarksbeiteressursene har stor verdi, men kan også ha betydelige kostnader knyttet til arbeidstid og investeringer i tiltak for tilrettelegging.

Lønnsomheten for tradisjonell utmarksbeitebruk er i stor grad avhengig av tilskudd som er rettet mot å opprettholde tradisjonelle beitelandskap. I enkelte områder ser det ut til at beite i utmark i større grad foregår på inngjerdede områder.

Det har oppstått en del utfordringer/konflikter mellom bruk av utmarksbeite til husdyr og andre interesser, blant annet i forhold til ferdsel, hyttebygging med mer. I enkelte områder er disse konfliktene relativt store og eskalerende. Dette gjelder blant annet utfordringer knyttet til beitero og trygghet for beitedyrene, og til utfordringer når det gjelder storfe og ammeku og den fare/ubehag som kan oppstå i møte med mennesker. Kommunene har ansvar for utarbeidelse av arealplaner. I denne sammenheng er det viktig at kommunene utarbeider beitebruksplaner og andre planer for hvordan utmarka best kan utnyttes/benyttes av flere interessegrupper uten at det oppstår store konflikter. I denne sammenheng er også tema som beitebruk, beiterett, gjerdet mot innmark relevante.

Virtuelle gjerdesystemer for beitedyr har kommet de senere årene og i Norge har vi foreløpig to systemer, Nofence og Monil. Med virtuelle gjerder får man god kontroll over beitedyrene noe som gir bedre utnyttelse av utmarka med de utfordringene vi står ovenfor i dag, med interessekonflikter og rovdyr. Det gir en trygghet for beitebruker, samt at man har kontinuerlig oversikt med mulighet til å enkelt styre og flytte besetningen dit det er ønskelig.

Flere kommuner i Innlandet, bl.a. kommunene langs grensen til Sverige har store faste bestander av rovvilt og/eller relativt høy frekvens av streifende rovvilt. Det er i disse områdene svært utfordrende med hold av beitedyr og utnytting av utmarksbeitene. Utmarksbeiter kan/bør ikke benyttes, og alternative beiter og sauehold på innmark er alternativet. Disse driftsformene krever kompensasjon gjennom ordningen «Forebyggende og konfliktdempende tiltak» (FKT) og må omsøkes hvert år. Det er gjennom denne ordningen fortsatt ikke prioritert tilskudd (FKT-midler) til brukere som ønsker oppstart og/eller økning i besetningsstørrelsene. Dette begrenser mulighetene for utvikling av beitenæringene i disse områdene.

I tillegg er det en stor utfordring at det i flere beiteprioriterte områder i Innlandet er store tap av beitedyr til rovvilt. Dette skyldes bl.a. forekomst av streifdyr og/eller for høy bestand av rovvilt i forhold til vedtatt bestandsmål. I tillegg er det i enkelte områder utfordringer knyttet til effektiv lisensfelling og effektiv skadefelling i barmarksperioden. Gjennom ordningen erstatning for tap av husdyr grunnet fredet rovvilt, erstattes alle tap av husdyr etter søknad fullt ut når det er påvist at fredet rovvilt har forårsaket tapet. Da må skaden være konkludert med «antatt sikker» eller «dokumentert» rovvilt av Statens Naturoppsyn. Det er imidlertid en stor utfordring å finne igjen kadaver av sau/lam og at disse da er i en slik forfatning at tapsårsak kan stadfestes.

Det er videre viktig generelt sett at det er friske og livskraftige dyr som blir sendt på utmarksbeite.

Utslipp av metan fra drøvtyggere har fått stor oppmerksomhet de siste årene. Forsøk viser at beite reduserer utslipp av metan. Det ligger derfor store muligheter i økt beitebruk både fordi det kan redusere utslipp av metan, samt utnytte arealer som vi ellers ikke kan utnytte til matproduksjon. Videre vil beiting i utmark bidra til opprettholdelse av kulturlandskapet og styrke det biologiske mangfoldet. Beiting er viktig for opprettholdelse av enkelte naturtyper.

For å opprettholde og styrke kjøttproduksjonene i Innlandet er det viktig at det satses på rekruttering og skape gode nettverk for den yngre generasjonen som ønsker å satse innen disse produksjonene. Mentorordninger og fjøsskoler er gode eksempler på tiltak som kan bidra til at flere unge ønsker å satse på disse produksjonene.

5.2. Planteproduksjonene

Tall fra søknad om produksjonstilskudd viser en økning i areal som er omsøkt fra 2019 til 2023. Dette gjelder både fulldyrket, overflatedyrket og innmarksbeite. I 2023 ble det søkt om tilskudd for alle typer planteproduksjoner totalt på nær 1,8 millioner dekar i Innlandet.

Tall fra søknad om produksjonstilskudd for 2023 sammenlignet med tall fra landbruksregisteret viser at 1,8 millioner dekar fulldyrket areal utgjør bare 67 % av det totale fulldyrkede arealet i fylket. Det er vanskelig å si noe om hvordan arealet som det ikke søkes tilskudd for blir brukt.

5.2.1. Korn, protein- og oljevekster

Foto: Menno Hoekstra, Statsforvalteren i Innlandet

Status og utfordringer

Innlandet er ett av Norges største kornfylker, hvor bygg dyrkes på over 60 % av arealet (2022 tall). Arealet fordeler seg slik mellom de ulike kornslagene, se tabell under.

	Korn i alt	Hvete i alt	Vårhvete	Høsthvete	Rug og rughvete	Bygg	Havre	Olje- vekster
Innlandet	683 700	106 400	84 700	21 700	8 400	415 900	152 500	2 500

Tabell 3: Kornproduksjon i Innlandet. Tallene viser antall dekar for de ulike kornsortene.

Tall for 2022 fra produksjonstilskudsregisteret.

Totalareal til kornproduksjon har i Innlandet økt med 4,5 % fra 2019 til 2022.

Det er store variasjoner i klimatiske og naturgitte forhold for kornproduksjon i Innlandet. Disse forskjellene fører til betydelige variasjoner i avlinger, noe som igjen har stor innvirkning på økonomien til kornbøndene. Avlingsnivåene kan derfor variere fra kommune til kommune, for eksempel hadde Stange i perioden 2017 -2022 et snitt på 538 kg/korn/daa mot 419 kg/daa i Kongsvinger i samme periode. Det kan også være store avlingsforskjeller mellom korndyrkere i samme område.

Antall foretak med kornproduksjon har gått ned med 26 % i perioden 2012 – 2022. Arealet per bruker har gått tilsvarende opp. Gjennomsnittsareal for foretak som driver med korn var i 2022 på 319 dekar mot 253 dekar i 2012. Også i Innlandet er mye av kornarealet leiejord.

I 2023 ble det dyrket rett i overkant av 13 000 dekar økologisk korn i Innlandet mot ca. 8 000 dekar i 2019 (tall hentet fra søknad om produksjonstilskudd). Dette utgjør 1,9 % av Innlandets totale kornproduksjon. De største arealene ligger i Ringsaker kommune med ca. 3 500 dekar, Stange kommune med ca. 2 300 dekar, Østre Toten med ca. 1 200 dekar og Vestre Toten med ca. 900 dekar.

Mangel på tilstrekkelig kapasitet for tørking og lagring av korn utgjør en utfordring for både økologisk og konvensjonell kornproduksjon.

Muligheter

Gjennom den nasjonale satsingen med økt bruk av norsk matkorn og planteprotein til mat (Partnerskapet for norsk matkorn og plante proteiner) som ble opprettet sommeren 2021, har Innlandet mulighet for å bidra inn i dette arbeidet gjennom å øke kornproduksjonen spesielt for matkorn, men også fôr-, protein- og oljevekster. Økt produksjon kan skje ved å forbedre avlingene på eksisterende kornarealer og ta i bruk områder som i dag brukes til grovfôr eller ligger brakk.

Produksjon av norsk korn er viktig i beredskapssammenheng, for å sikre tilgang på dyrefôr og mat. For å øke selvforsyningen er det viktig å prioritere vekster som kan brukes direkte som mat for mennesker, og samtidig sikre at Innlandet har en balansert produksjon av både grønnsaker, korn, protein- og oljevekster. Korn, erter og åkerbønner er viktige energi- og proteinkilder, og de kan lagres gjennom vinteren fram til neste dyrkingssesong.

Kornproduksjonen må foregå på en klimavennlig og bærekraftig måte. I åkerdyringsområdene må en blant annet ta hensyn til verdiene av restarealer, kantsoner, fuktområder og lignende for landskap og naturmangfold. Regionalt miljøprogram har ulike ordninger som støtter opp om klimavennlig, bærekraftig produksjon. Det er viktig med tiltak som også vil bidra til redusert avrenning og renere vassdrag.

God agronomi og drenering er ellers gode tiltak for økt klimavennlig og bærekraftig produksjon.

Høsting, tørking og lagring er sentrale tema i disse produksjonene. Vi bør stimulere til å øke kapasiteten på disse områdene. Tørkeanlegg og anlegg for lagring kan ligge på gardsnivå, og/eller det kan være fellesløsninger.

Det er rask utvikling av teknologi i samfunnet. Det gir nye muligheter for jordbruket. Kjøretøy uten fører kan være aktuell for operasjoner på jordet. Også droner kan bli brukt i åkerbruket. Teknologi kan erstatte eller supplere menneskelig arbeidskraft.

Å dyrke matvekster krever høy fagkompetanse. Det er nødvendig med tiltak som sikrer vedlikehold, overføring og utvikling av kompetanse for disse produksjonene gjennom skole- og utdanningssystemet og mellom generasjoner, for å holde et høyt agronomisk nivå.

Volummessig er det de sørlige områdene av fylket som mest betydningsfullt, men det er også viktig å opprettholde kornproduksjon i nordlige områder av fylket. På den måten opprettholder en kompetanse og beredskap på et større område.

Varmere og våtere klima gir oss utfordringer, særlig med høsting av åkervekster, men det gir også muligheter. Lengre vekstsesong gir oss større valg i hva vi skal dyrke og en mulighet til å bruke vekster som krever større varmesum. Åkerbønner og hvete til mat får større muligheter med lengre vekstsesong. Også bygg til fôr får økte muligheter, og kan konkurrerer med gras til drøvtyggere.

Alle kornsortene vi kan dyrke har et todelt marked, et volum-marked og et nisje-marked. Nisje-markedet er i dag ofte forsynt av importerte varer, det kan vi gjerne erstatte med norsk produksjon. Nisje-markedet omfatter også økologisk kornproduksjon. Eksempler på produkt er bruk av bygg i

stedet for ris, bygg i brød eller i øl. I Norge blir mesteparten av bygg-malt importert for brygging. Det bør være muligheter for å bruke norsk bygg også til dette formålet.

5.2.2. Poteter, frukt, grønt og bær

Foto: Jorunn Stubsjøen, Anne Berit Grasbakken og Menno Hoekstra, Statsforvalteren i Innlandet

Status

Gartneri- og hagebruk står for en betydelig verdiskaping i Innlandet med store produsentmiljøer innen grønnsaker, potet, frukt, bær, planteskolevarer (busker og trær) og blomster. I tillegg har fylket utdanningsinstitusjoner og forskningsentre innen dette fagfeltet. Blomster- og planteproduksjon utgjør en viktig del av jordbruket i Innlandet, med mange blomstergartnerier som produserer enten helårs eller sesongbasert. Produktene distribueres gjennom grossister og egne utsalg.

I Innlandet produseres det ikke bare store mengder grønnsaker, poteter, frukt og bær, men vi har også pakking, lagring og foredling av disse produktene. Miljøene rundt produsentene har stor betydning og bidrar til utvikling og økt verdiskaping.

Utfordringer

Grøntnæringen har ingen markedsregulator og det er opp til produsenten selv å sikre avsetning på produsert vare, da gjennom egne avtaler med grossist, produksjon til industri på kontrakt, annen mottaker eller selge direkte til forbruker. Dette innebærer at det kan være utfordringer ved å starte, opprettholde og utvikle produksjonen for den enkelte produsent. I tillegg kan lagerkapasitet og råvarens lagringsevne være en aktuell problemstilling.

Siden grøntsektoren er svært arbeidsintensiv der en stor del av arbeidskraften ofte er basert på utenlandsk arbeidskraft, kan tilgangen på arbeidskraft være utfordrende, ettersom det følger mer byråkrati rundt å ansette sesongarbeidere fra land utenom Norge.

Muligheter

Det er store muligheter i markedet for å produsere mer norske varer. Etterspørselen etter frukt og grønnsaker øker, og forbrukerne vil gjerne ha norske varer. De nye kostholdsrådene sier at "frukt, bær eller grønnsaker bør være en del av alle måltider". Vekst og innovasjon handler om å forlenge sesongen, øke og tilby flere produkter og styrke konkurransekraften for de norske produsentene. Dagligvarebransjen har muligheter for å prioritere omsetning av norske produkter i perioder der de har god tilgang på disse. Økt produksjon i innlandet avhenger av at både markedet og verdikjeden fungerer for både små og store produsenter. Dersom markedsaktørene gir signaler om at de ønsker

flere produsenter, så er potensialet relativt stort for produksjon av flere grønnsakkulturer i deler av Innlandet. Det er bl.a. muligheter for økt produksjon av lagergrønnsaker som gulrot, poteter, kål og løk. Det er også muligheter for økt dyrking av proteinrike grønnsaker i Innlandet. Vi ser også at flere aktører lykkes ved mer småskala produksjoner og direkte salg fra gårdsutsalg eller Reko-ringer (NIBIO rapport, 2021: *Markedshager i Norge. Utfordringer og muligheter med småskala grønnsaksproduksjon for direkte salg*).

Partene i jordbruksoppgjøret ble i 2019 enige om å etablere en særskilt satsing på grøntsektoren. Målet er å øke norskandelen, og møte etterspørselen med mest mulig norskprodusert vare. Et rådgivende utvalg ble nedsatt og leverte rapporten «Grøntsektoren mot 2035 – sammen for økt konkurransekraft, økt etterspørsel og mer norsk».

Utvalgets langsiktige anbefalinger for vekst i grøntmarkedet og økt etterspørsel etter norskproduserte varer er sammenfattet i seks punkter:

- 1. Øke etterspørsel hos forbrukere og i de ulike markedskanalene**
Utvalget foreslår tiltak for å øke etterspørselen etter norske grønnsaker, frukt, bær, poteter, planteskole- og pryddplanter hos forbrukerne og i markedskanalene.
- 2. Utnytte den potensielle innkjøpskraften i offentlig sektor**
Utvalget mener at det offentlige må gå foran, og foreslår tiltak for å øke norskandelen av grønnsaker, frukt, bær, poteter, planteskole- og pryddplanter i offentlige innkjøp.
- 3. Løfte fram bærekraft som tydelig konkurransefortrinn**
Utvalget foreslår at det settes konkrete mål for bærekraft, at bærekraftskompetansen styrkes, og det settes inn tiltak for å videreføre den gode statusen for plantehelse.
- 4. Styrke produsentøkonomi og rekruttering**
Utvalget foreslår risikoavlastende tiltak og revitalisering av gartnerutdanningen.
- 5. Øke kvalitet, styrke produktutvikling og utvide sesonger**
Utvalget foreslår tiltak for utvidet sesong, og forbedret kvalitet, lagerkapasitet og produktutvikling for norske grøntprodukter.
- 6. Samordne strategisk satsing på forskning og innovasjon**
Utvalget foreslår tiltak for samordning av næringens innsats innen forskning og innovasjon, prioriterte områder for forskning og innovasjon og rekruttering av nøkkelkompetanse.

Meld. St. 11 (2023–2024) om økt sjølforsyning gjengir målene og ambisjonene om økt produksjon fra rapporten “Grøntsektoren mot 2035”, med nasjonal økning på 75 pst. og 50 pst. økning i norskandelen. Det ligger godt til rette for at noe av denne økte produksjonen skal skje her i Innlandet.

5.2.3. Grovfôr

Foto: Jorunn Stubbsjøen, Statsforvalteren i Innlandet

Status og utfordringer

I Innlandet som i resten av Norge er store deler av det dyrkede areal av en slik beliggenhet at det kun gir grunnlag for dyrking av grovfôr, hovedsakelig basert på ulike grasarter. Grovfôret brukes i produksjon av mjølk og kjøtt, og dyrkes både av husdyrbrukere til eget bruk og av bønder som produserer fôr for salg. Grovfôrarealet utgjør om lag 60 % av dyrka areal i Innlandet.

Grovfôrproduksjonen har gått litt ned de siste årene. Innlandet har en del fulldyrket areal som det ikke blir søkt produksjonstilskudd for. Vi vet ikke hva dette arealet blir brukt til, men det kan tenkes at noe av dette arealet gir potensial for mer grovfôrdyrking.

Utfordringene innen grovfôrproduksjon kan sammenfattes til å omhandle areal, kvalitet og økonomi.

Ifølge søknad om produksjonstilskudd 2023 er hele 67 % av det fulldyrkede arealet som grovfôrprodusentene søker på leid areal. Det er trolig at noe av dette arealet brukes til andre produksjoner enn grovfôr, men det gir likevel et bilde av at mye av grovfôrproduksjonen foregår på leid areal. Å leie areal kan være en utfordring med hensyn til forutsigbarhet, investeringer på arealer (grøfting, gjerder), kjøreavstand med mer.

Vi har grunn til å tro at å forbedre grovfôrkvaliteten er en mulighet for mange. Dette gjelder særlig økt proteininnhold i grovfôret i mjølkeproduksjonen. I tillegg er det et potensial for økt produksjon målt i fôrenheter pr. daa. Med endring i klimaet mot mer nedbør og våtere klima er god drenering et viktig tiltak.

Som for jordbruket ellers, er det de siste årene registrert en relativt sterk økning i kostnader knyttet til maskiner, utstyr, gjødsel, kraftfôr og innsatsfaktorer generelt. Dette har innvirkning på kostnadene i grovfôrproduksjon, og videre innvirkning på den totale lønnsomheten i de ulike produksjonene.

Kostnadene pr. fôrenhet (FE) viser stor variasjon. Norsk Landbruksrådgivning ([Grovfôrøkonomi i Innlandet | Norsk Landbruksrådgivning](#)) viser til en undersøkelse de har gjort hos 18 grovfôrprodusenter i Innlandet der kostnadene pr. FE varierer mellom 2,24 og 4,05 kr/FE, med et snitt på 3,12 kr/FE. Til sammenligning viser tall fra Grovfôr 2020 et snitt på 2,71 kr/FE.

Muligheter

Mulighetene innen grovfôrdyrking handler om areal og kvalitet, som også vil påvirke økonomi i produksjonen. Mulighetene ligger i:

- Større andel av grovfôrproduksjonen nære driftsenheten
- Økt andel av driftsgrunnlaget som eget areal (reduert leiejordandel)
- Kvalitet på grovfôret tilpasset produksjon
- Økt produksjon pr. daa
- God agronomi – økt presisjon, riktig bruk av innsatsfaktorer, drenering mm.

5.3. Økologisk produksjon

Status og utfordringer

Innlandet er det tredje største fylke på økologisk landbruksareal. Det økologiske arealet har vært ganske stabil de siste årene og utgjør litt over 3 % av arealet i drift i Innlandet. I 2023 ble 3,8% av arealet i innlandet dyrket økologisk (inkludert i karens), noe lavere enn 4,8 % nasjonalt. Det er totalt 311 Debio-godkjente produsenter i Innlandet i 2023 og 288 produsenter som søker produksjonstilskudd. Vi ser en positiv utvikling i antall økologiske PT søkere fra 2020 til 2023, og andelen økologiske PT søkere sammenlignet med totalt antall PT søker økte i samme periode.

Tall fra 2023 viser at vi på landsbasis hadde en nedgang i produksjon av økologisk korn, men arealet økte. Vi ser også en nedgang i økologisk mjølkeproduksjon. Anvendelsesgraden av økologisk mjølk har økt til 66,9% i 2023. Det er fra 2022 til 2023 også nedgang i økologisk kjøtt- og eggproduksjon. Et lyspunkt er at etter to år med fallende omsetning, økte omsetningen av økologiske varer med 0,5 prosent fra 2022 til 2023. Og det rapporteres om økning i alternative salgskanaler som ikke kommer fram i denne statistikken for eksempel direkte salg av frukt og grønt. Tall hentet fra Landbruksdirektoratet: «[Produksjon av økologiske jordbruksvarer 2023](#)»). Det er en stor utfordring at det ikke finnes bedre statistikk på omsetning og import av økologiske varer.

Den nasjonale strategien for økologisk landbruk (2018 – 2030) har som mål å stimulere til økologisk produksjon som er etterspurt i markedet. Strategien legger opp til at utviklingen av økologisk produksjon og forbruk må skje med utgangspunkt i markedet og etterspørselen etter økologiske produkter. Strategien legger videre vekt på å legge til rette for økologisk jordbruk, utvikling av kunnskap og kompetanse og etablering av effektive verdikjeder. Denne strategien er blitt evaluert, og LMD skal utarbeide en ny nasjonal strategi for økologisk landbruk. Denne er planlagt å bli fremlagt våren 2025. Føringer fra ny nasjonal strategi vil bli innarbeidet i faggrunnlaget til tiltaksplanen.

Uavhengig av den nye nasjonale strategien, er det muligheter for at Innlandet fastsetter egne mål med tilhørende strategier for økologisk jordbruksproduksjon i Innlandet.

Kom gjerne med innspill på dette i høringsuttalelsene.

Økologisk produksjon følger regelverket i økologiforskriften. Kontroll og tilsyn av økologisk produksjon i Norge er delegert til Debio. I økologisk produksjon stilles det strengere krav til miljø og dyrevelferd. Økologiske driftsformer uten bruk av kjemiske plantevernmidler og mineralgjødsel, kombinert med vekstskifte, har positiv effekt for biologisk mangfold, jordkvalitet og jordstruktur.

Økologisk jordbruk har en viktig spydspissfunksjon ved at den beveger hele jordbruket i en mer miljøvennlig og bærekraftig retning (NIBIO Rapport nr. 87, 2015). Derfor er det viktig å bevare og videreutvikle økologisk jordbruk. Erfaringer, kunnskap og prinsipper kan overføres til det

konvensjonelle jordbruket. Det er i denne sammenheng viktig at det opprettholdes et visst antall produsenter og produksjoner, og at det opprettes gode fag- og produsentmiljøer.

Det økologiske jordbruket kan også være en spydspiss for beredskap. Et viktig prinsipp i økologisk jordbruk er å redusere tilførsel utenfra og tilpasse drifta til de lokale, økologiske, kulturelle og driftsmessige forholdene. Jordbruket er i dag avhengig av import av mineralgjødsel, plantevernmidler og fôrressurser. Også økologiske produsenter er noe avhengig av import av blant annet fôr, omtrent 70% .

St.meld. 11 setter mål for å redusere avhengigheten av nettopp kjemiske plantevernmiddel. Her er det mye jordbruket kan lære av økologiske spydspissbønder som har videreutviklet alternative måter å håndtere sykdom og skadedyr på.

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) tilbyr økologisk rådgivning, og dette er et tilbud til alle produsenter. NLR tilbyr gratis fôrsteråd i forbindelse med en eventuell omlegging til økologisk produksjon, samt rimelig veiledning i den videre prosessen mot en omlegging. NLR initierer og bidra til relevante FoU-prosjekter for ny kunnskap og kompetanse innen de ulike økologiske produksjoner. Det rettes også fokus mot ulike «flaskehalser» for økt produksjon og god inntjening. Flere FoU-prosjekter kan ha overføringsverdi til konvensjonelt landbruk.

I 2024 er det satt i gang et forprosjekt ledet av fylkeslaget Økologisk Innlandet i samarbeid med aktører i forvaltninga og næringa. Forprosjektet skal kartlegge status, utfordringer og muligheter innenfor økologisk produksjon i Innlandet, og samle aktører for å vurdere en ny og større satsning på økologisk landbruk. I arbeidet med dette forprosjektet vil det bli utarbeidet statistikk for Innlandet og annen relevant informasjon om status og muligheter.

Noen av de vesentligste utfordringene i økologisk produksjon er knyttet til:

- Mottak og videre avsetning. Mange usikkerhetsmomenter gjør at det kan oppleves risikofylt.
- Muligheter for økt pris til produsent.
- Tilgang til driftsfaktorer som såfrø, husdyrgjødsel, areal og fôr.
- Lite nettverk av produsenter.

Muligheter

Den økte omsetning av økologiske varer i 2023 viser at det er etterspørsel etter økologisk mat og det meste av dette bør jo være norsk. Dette gir norske bønder muligheter til å produsere mer økologiske mat for å dekke denne etterspørselen. Det har vært en økning i omsetning direkte til forbruker, blant annet gjennom salg via REKO-ringer.

Å legge om til økologisk produksjon kan gi økte inntektsmuligheter. Det er høyere tilskuddssatser i økologisk produksjon og man er mindre avhengig av å kjøpe inn innsatsmidler. Som økologisk bonde har en ikke usikkerhet knyttet til økte priser på mineralgjødsel og plantevernmidler. Innlandet er stor på økologisk mjølk med 19% av den nasjonale økologiske melkeproduksjonen (PT-tall, 2023). I Innlandet Rørosmeieriet er en stor mottaker av og pådriver for økologisk mjølk, de kjøper økologisk mjølk fra TINE melkeråvare. En stor andel av denne mjølka produseres i Innlandet. Rørosmeieriet videreforedler også mjølk til en rekke økologiske meieriprodukter, har hatt en sterk vekst i omsetning, og ønsker økt tilgang på økologisk mjølk, spesielt i de nærliggende områdene i Nord-Østerdalen. Det er ellers i Innlandet flere mindre lokale videreforedlingsbedrifter som videreforedler økologisk mjølk til ulike produkter både fra ku og geit.

Økologisk landbruk bidrar til økt matmangfold. Aktørene innen økologisk landbruksproduksjon innehar et bredt spekter av spisskompetanse. Denne kompetanse relaterer seg til ulike produksjoner, ulike tema og ulike ledd i verdikjeden. Denne kompetansen er viktig for konvensjonelt landbruk, og kan bidra til gode tilpasninger i forhold til bærekraft, klimatilpasninger og sirkulærøkonomisk tenkning.

5.4. Lokal mat og drikke

Foto: Anne Berit Grasbakken, Statsforvalteren i Innlandet

Status og utfordringer

Omsetningen av lokal mat og drikke har hatt en stor vekst de siste årene og det forventes at omsetningen vil øke, også i årene fremover. Regjeringen har satt seg som mål om at omsetningen av lokal mat og drikke skal være på 25 mrd. kroner innen 2035. I 2023 ble det omsatt lokal mat og drikke for nesten 12 mrd. nasjonalt. Lokal mat og drikke er viktig for verdiskapingen i landbruket, for vår identitet og matkultur, for god helse, miljø- og klima og for økt selvforsyning og beredskap. Lokal mat og drikke er produkter med lokal identitet, særpreg og kvalitet knyttet til produksjonsmetode, tradisjon eller produkthistorie.

I Innlandet ble det i 2022/2023 omsatt lokal mat og drikke for 483 mill. kr. Det er vanskelig å fastslå hvor mange produsenter vi har totalt i fylket da ikke alle er registrert på Lokalmat.no, hvor det pr i dag er 77 produsenter fra Innlandet som er registrert. Det bør være et mål at flere produsenter registrerer seg der for bedre tilgjengelighet og synlighet for markedet.

Produsentene er medlemmer av ulike nettverk og organisasjoner. Av etablerte matnettverk har vi bl.a.: Rørosmat, Mat fra Toten SA, Gudbrandsdalmat SA, Kurv frå Valdres BA, Valdres Rakfisk BA og Mat fra Øyerfjellet. I tillegg har vi Hanen som er landsdekkende. Salget av lokalmat foregår på ulike måter; via REKO-ringer, Bondens Marked, matfestivaler, dagligvarebutikker, gårdsbutikker, netthandel, f.eks. lokalmat.no, Posten, matnettverkene, Asko og Leverant (Tine).

Partnerskapet i Innlandet (Innlandet Fylkeskommune, Statsforvalteren i Innlandet, Innovasjon Norge og landbruksnæringene) samarbeider i en arbeidsgruppe for lokal mat og drikke og reiseliv. Gruppen skal sikre god dialog og regional tilpasning gjennom i fellesskap å utforme målrettede virkemidler som bygger opp under næringas behov for utvikling.

Gjennom satsingen Matfylket Innlandet er målet å øke bruken av maten som produseres i Innlandet, det vil si; i offentlig sektor, i reiselivet og hos den enkelte forbruker. Hensikten er å sette søkelys på:

- Rekruttering: Styrke rekrutteringen til restaurant – og matfagene i den videregående skolen
- Mat på bordet: Det offentlige må i større grad kjøpe mat fra egen region til institusjoner og kantiner og kreve det samme til konferanser og møter. Mer lokalmat i reiselivet
- Omdømmebygging: Framsnakke mat fra Innlandet og øke bevisstheten om betydningen av å kjøpe kortreist mat mm.

Selskapet Mat og drikke fra Innlandet SA ble stiftet 27. september og skal jobbe tett sammen med offentlige og private aktører i videre utvikling av Matfylket Innlandet.

5.5. Offentlige innkjøp og matglede

Offentlige innkjøp av lokal mat og drikke er viktig for at vi skal nå mål om økt selvforsyning og omsetningsmål. Fra regjeringen jobbes det med endringer i regelverket for offentlige innkjøp, slik at det skal støtte målet om bærekraft. Dette vil øke produsentenes muligheter til å levere varer og tjenester til det offentlige. Parallelt med endringer som er foreslått i anskaffelsesregelverket, er det også muligheter i dag for å kunne levere mere til det offentlige. Det er viktig at det regionale partnerskapet gjennom satsingen Matfylket Innlandet og Matgledekorpsset Innlandet jobber for å øke bevisstheten og kompetansen hos produsentene og kommunene, fra kommuneledelse, innkjøpere, bestillere og næringsutviklere. Flere møteplasser mellom det offentlige og produsentene vil bidra til dette. Det er et mål om at flest mulig aktører i Innlandet skal skrive under på Innlandets Matløfte for å øke bevisstheten om mer bruk av norsk og lokalprodusert mat.

Som en del av satsingen Matfylket Innlandet og Matgledekorpsset er det også et mål å jobbe for mer Matglede inn i det offentlige måltidet. Det er flere pågående prosjekter som løfter frem matglede som en viktig ingrediens for mer norsk og lokalmat i Innlandet. Det samarbeides om en forsterket innsats innenfor mat- og måltider i barnehager, de fylkeskommunale kantinene og mot forsvaret. Kommunene vil også bli invitert til et samarbeid om større bevissthet rundt matstrategier og matglede gjennom denne satsingen. Videre er det viktig å være pådriver for at matglede er en del av pågående tverrfaglige reformer, eksempel "Bo trygt hjemme-reformen".

Utfordringer

Utfordringene for produsentene er mange, og handler mye om en nedgang i investeringslyst og manglende ønske, også blant de unge, om å starte ny virksomhet på gården. Behovet for mobilisering, både for nyetablering og vekst, er stort.

Vi summerer kort opp i noen punkter:

- Innpass i dagligvarehandelen er utfordrende. Kjedene har sterke føringer for hvem de handler mat fra, og de har egne merkevarer (EMV) som prises fordelaktig. I tillegg krever ofte kjedene at leverandørene bidrar til markedsføring, noe som er krevende både med tanke på tid og kostnader
- Innpass i grossistledet er utfordrende
- Utfordring med leveringsdyktighet ved større kvantum, stabilitet og kvalitet i produksjon, lagringsdyktighet/ferskvare
- Utfordringer med distribusjon/transport/logistikk til ulike mottak/kunder

- Offentlige anskaffelser: Det ligger et stort potensial for å oppnå økt omsetning av lokal mat og drikke i offentlige måltider. Det er ofte liten bevissthet om dette når offentlige etater utarbeider anbud, og i tillegg er det krevende for produsentene å svare på anbud
- Markedsføring krever kapital, tid og kunnskap. Når dette mangler, går det ut over mulighetene til å markedsføre seg
- Manglende kunnskap om forretningsdrift og behov for økt profesjonalisering
- Betalingsvillighet hos kunden. Det er ikke alltid at kundene opplever at en høyere pris for produktene er verdt det ut fra en vurdering av pris versus kvalitet. Høye marginer i distribusjonsleddet rammer lokalmatprodusentene
- Stor variasjon i lønnsomhet, mange produsenter har begrensede muligheter for god inntjening
- Mangel på nettverk og fagmiljøer som kan støtte, inspirere og gi kompetanse. Det er ikke lett å gå nye veier og satse på noe "annet". Nettverk kan være vanskelig; - de som er i gang kan mangle både tid, ressurser og lyst til å være med å "gi" til nyetablerere
- Ujevn kompetanse i førstelinjen i kommunen.
- Generasjonsskifte kan være en utfordring
- Vekst og oppskalering kan, men bør ikke, gå på bekostning av produktenes særpreg og kvalitet
- Det er utfordrende med tilgang til arbeidskraft med god matfaglig kompetanse
- Mangler god statistikk

Muligheter

Mat og matopplevelser er et viktig utgangspunkt for verdiskaping på andre områder. Koblingen er særlig tydelig på reiselivs- og kulturområdet, jf. Regjeringens strategi Matnasjonen Norge.

Mulighetene knytter seg til:

- Styrking av utdanningstilbudet for lokalmatprodusenter
- Profesjonalisering og kostnadseffektiv produksjon
- Synliggjøre og utnytte kurs, besøksordning og kompetansetiltak gjennom kompetansenettverk lokalmat Øst, årlig handlingsplan som tilbyr kurs til produsenter.
- Utvikling av emballasje som reduserer matsvinn, forteller en historie og frister til kjøp
- Historiefortelling
- Bedre utnytting og styrking av eksisterende distribusjonssystemer og nettverk.
- Koble sammen nettverk av mat med nettverk knyttet til opplevelser, kultur m.fl.
- Det er erfaring for at kobling av lokalmatprodusenter og reiselivsbedrifter gir innovasjon, nye salgskanaler og produkter, økt verdiskaping og kompetanseheving. Dette bidrar også til god omdømmebygging av norsk landbruk
- Tilby jevnlig etablererkurs og mentorordning
- Etablere møteplasser, da kommer ideene
- Svært viktig med et godt rådgiverapparat, f.eks. i kommunene
- Det er viktig å utnytte lokale ressurser, f.eks. utnytte hele dyret i foredlingen, inkl. ull og skinn. Kanskje kan det være uutnyttede muligheter innen produksjon av drikke, f.eks. mjød, sider eller vin
- Partnere som kommer inn på gården er ofte en stor ressurs. Det er viktig at familien står sammen fordi næringen involverer hele familien
- Beskytta betegnelser (Høyfjellslam fra Nord-Gudbrandsdalen, Kurv fra Valdres, Rakfisk fra Valdres og Rein fra Jotunheimen) og spesialitet (24 produkter). Ta vare på de Innlandet har i dag og bistå i at flere produkter merkes

5.6. Landbruksbasert reiseliv

Status og utfordringer

Innlandet har et mangfold av tilbud når det gjelder landbruksbasert reiseliv. Dette omfatter typiske reiselivstilbud knyttet til landbruket, slik som videreføring for salg fra gårdbutikker, servering av egenproduserte eller lokale råvarer, gårdsovernatting, gårdsopplevelser, selskap, kurs og konferanser, eller tilbud om aktiviteter og opplevelser knyttet til utmark, som jakt, fiske, kanoturer, fjellturer, sykkelturner, «glamping», tretoppfytter osv.

Det er pr. nå 74 bedrifter i Innlandet som er medlem av organisasjonen Hanen. Det er også flere tilbydere som ikke er medlemmer av Hanen, men som markedsfører sine tjenester direkte på sosiale medier eller gjennom destinasjonsselskapene.

Partnerskapet (Statsforvalteren, fylkeskommunen og Innovasjon Norge) jobber via ei arbeidsgruppe for lokalmat og reiseliv som skal sikre god dialog og regional tilpasning gjennom i fellesskap å utforme målrettede virkemidler som bygger opp under næringas behov for utvikling.

Mangel på faglærte kokker og servitører er en av de største utfordringene for serveringsbedrifter. Ifølge NAV er det 40 ledige kokkestillinger og 54 servitørstilling er i Innlandet pr. oktober 2024. For Innlandet som Norges største reiselivsfylke (med unntak av Oslo), er dette en stor utfordring. Det er derfor gledelig å se at søkningen til utdanningsprogram restaurant og matfag i den videregående skolen i Innlandet økte i 2024 og at den er høyere enn på flere år.

Organisering av tilbud innen jakt og fiske er for dårlig og gir lav lønnsomhet. Bygdefolk ønsker delvis å forbeholde en del av jaktmulighetene til seg selv og egne barn. Utleie av jaktrettigheter til en høy pris krever svært mye av produktet. Kundeinnsikt kan være mangelfull. Det er også vanskelig å få tak i dyktige guider.

Hyttebygging og økt ferdsel generelt i utmarka har enkelte steder bidratt til konflikter når det gjelder både arealbruk, beiterett og beitedyr.

En annen utfordring kan være mangelfull skilting fra vei og fram til bedriftene.

Muligheter

Det er stor interesse for tilbud innen landbruksbasert reiseliv knyttet til ferie og fritid, og etterspørselen økte gjennom koronapandemien siden det ikke var mulig å reise på utenlandsferie. Mange har oppdaget at Norge er et flott ferieland. Dette må vi utnytte og videreutvikle tilbudet og produktene vi har for å holde på noe av det markedet vi fikk under pandemien. Det ligger også gode muligheter for å øke bruken av lokal mat og drikke i reiselivet.

Norske turister har gjerne forventinger til å få velge lokale, norske spesialiteter når de ferdes langs norske veier. Her ligger det muligheter til å nå et marked med kunder som stiller høye krav til serveringstilbudet og som kanskje er villig til å betale en høyere pris.

Matfylket Innlandet (se over) skal bidra til å øke bruken av lokal mat og drikke i reiselivet og synliggjøre dyktige serveringssteder og hoteller som tilbyr dette.

Rekreasjonsklynga, med nedslagsfelt i Gudbrandsdalen, er en næringsklynge som har som mål å bidra til bærekraftig reiselivsutvikling med fokus på lokal og regional verdiskaping og sysselsetting. Klynga består av 22 bedrifter i skjæringspunktet mellom reiseliv og fritidsboligsektoren. Smart arealbruk er fokus for arbeidspakker som flere av fritidsboligaktører i klynga jobber sammen om. Det regionale partnerskapet deltar i klyngens styringsgruppe som observatører og finansierer, men også som strategiske sparringspartnere for klynga.

5.7. Inn på tunet

Status og utfordringer

I Innlandet er det rundt 50 gårder som er godkjente som Inn på Tunet-gårder i 2022. Det er Stiftelsen Norsk Mat som godkjenner IPT-gårdene. I tillegg er det rundt 30 gårder til fra Innlandet som er innmeldt hos Stiftelsen Norsk Mat, men som ikke har godkjenning for øyeblikket. Gårdene har ulike tilbud til følgende grupper:

1. Barn og unge (oppvekst, skole og fritid)
2. Arbeidstrening og rehabilitering
3. Helse og omsorg (demens, psykiatri)
4. Andre tjenester (flyktninger, kriminalomsorg i frihet, osv.)

IPT-gårdene har sin egen salgs- og markedsføringsorganisasjon som heter Inn på tunet Innlandet SA. 25 av IPT-gårdene i Innlandet er medlemmer her, og blant medlemmene er det gårder både med og uten godkjenning.

Av utdanningstilbud innen IPT har vi i Innlandet to aktører som tilbyr studier:

1. Norges grønne fagskole Veia: Grønn helse - Helsefremming gjennom aktiv og passiv deltakelse i bruk av planter og natur
2. Fagskolen Innlandet: Dyreassistert terapi

Tilbudet om IPT-tjenester retter seg i all hovedsak mot kommunene som kjøpere. Vi har ikke oversikt over hvor mange kommuner i Innlandet som kjøper IPT-tjenester, og i hvilken grad de benytter seg av dette tilbudet.

Tilbyderne av IPT-tjenester opplever at det er vanskelig å få solgt sine tjenester til kommunene, og at det er vanskelig å få gode og langsiktige avtaler. Det gir lite forutsigbarhet for IPT-gårdene. Det kan ellers virke som at en del IPT-tilbydere har lite kompetanse på salg og markedsføring, og det kan også handle om kapasitet. Inn på Tunet Innlandet SA er etablert nettopp for å møte denne utfordringen, men likevel så opplever mange at de ikke får solgt sine tjenester. IPT har heller ikke det omdømmet de burde ha. I noen miljøer blir det sett på som at dette skal være inntekt og sysselsetting til bonden, og at det derfor ikke blir tatt på alvor faglig sett. Det er rett og slett for dårlig kjent hva slags tilbud IPT kan tilby. I tillegg har det vært utfordrende å drive IPT-tjenester under pandemien siden mange har måtte stenge med hensyn til smittevern.

I tillegg til IPT-gårder har vi om lag 15 stykker som driver gårdsbarnehager i Innlandet.

Gårdsbarnehage er et privat barnehagetilbud som er basert på gårdens og landbrukets ressurser. De er godt etablert i sine nærmiljøer og for gårdbrukerfamiliene representerer de samtidig verdifull sysselsetting og næringsinntekt i tillegg til den tradisjonelle gårdsdrifta. Gårdsbarnehagene har sin egen forening på nasjonalt plan som heter Nettverk for natur og gårdsbarnehager.

Muligheter

Inn på tunet skal dekke behov både i samfunnet og landbruksnæringa. Formålet er å dekke samfunnets behov for aktivitetstilbud for personer med demens, innen skole/pedagogikk, psykisk helse og rusomsorg m.m.

Et velfungerende IPT-tilbud i Innlandet vil bidra til et større mangfold i tjenestetilbudet innen helse-, omsorgs-, utdannings-, arbeids- og sosialområdet. Det vil også gi muligheter for inntekter og verdiskaping for landbruksnæringa og bidra til levende bygdesamfunn. Bruk av IPT-tjenester vil

ellers føre til innsparing for kommunene ved at de utsetter behovet for institusjonsplass for demente. IPT-tjenester vil bidra til at brukerne av tjenestene vil få mer kunnskap knyttet til økologi, biologi og det grønne skiftet.

5.8. Urbant landbruk

Status og utfordringer

Urbant landbruk kjennetegnes ved landbruksrelaterte aktiviteter i og rundt byer og tettsteder. Det kan omfatte tradisjonelt landbruk og hagebruk i og rundt byen/tettstedet som leverer tjenester og varer til innbyggerne. Slik som andelslandbruk, kommersiell produksjon av mikrourter, takfarmer eller annen hagebruksproduksjon og birøkt. Urbant landbruk kan også være felles dyrkingsaktiviteter, som parsellhager, takhager, felleshager, private hager og skole- og sansehager. Og det kan omhandle gårder som inviterer lokalsamfunnet inn med besøksgård, gårdsbutikk, Inn på tunet, kurs, dugnad og andre aktiviteter. Det innebærer altså alt fra skolehage på den lokale skolen i bygda til vertikal urtefarm i en hotellkjeller i byen. Formålet handler gjerne mer om kunnskapsformidling og å skape sosiale møteplasser enn volumproduksjon av mat.

Urbant landbruk har blomstret de siste årene i Norge og her i Innlandet. Hamar kommune har tatt rollen som pilotkommune i Innlandet, men over hele fylket har det dukket opp små og store urbane landbruksprosjekter.

Det er etablert et nasjonalt nettverk innen urbant landbruk med deltakere fra Statsforvalterne, fylkeskommunene, kommuner, faglagene, museer, NMBU, ulike stiftelser m.fl. Nettverket møtes årlig for kunnskapsutveksling og inspirasjon.

I februar 2021 kom det en [nasjonal strategi for urbant landbruk](#) som har som hovedmål å legge til rette for urbant landbruk i byer og tettsteder. Strategien bygger på gjeldende politikk i en rekke stortingsmeldinger og andre politikkdokumenter med målsettinger som det urbane landbruket kan bidra til å nå. I 2024 kom NIBIO med en ny veileder: "[Veileder for urbant landbruk i arealer som er åpne for allmennheten](#)".

Urbane landbruksprosjekter har i stor grad blitt initiert av enkeltpersoner og frivillige organisasjoner. Nå har også det offentlige begynt å involvere seg og se mulighetsrommet. Mange dyrkingsaktiviteter knyttes til arbeidstrening og utdanning, og springer ofte ut fra grasrotinitiativer og preges av samhandling mellom det offentlige, næringsliv og ideelle aktører, på tvers av fagfelt og bransjer.

Det kan være en sårbarhet at urbant landbruk er så avhengig av enkelte ildsjeler, enten ansatte eller frivillige. Det er viktig å sikre en god organisering hvor flere får eierskap og skaper permanente prosjekter som videreutvikles og brukes av lokalsamfunnet. Det kan også være en utfordring at urbant landbruk spenner seg så bredt på tvers av fagfelt og det krever at mange aktører spiller på lag og finner gode løsninger i sine lokalsamfunn.

Muligheter

Den økte interessen for matberedskap og sjølforsyning speiler seg også i at flere ønsker å ta aktiv del i matproduksjon. De vil dyrke på egen balkong eller hage, hilse på husdyra og handle direkte fra bonden. Dette gir muligheter for å skape møteplasser mellom folk, og med næringsutøvere i det profesjonelle landbruket.

Urbant landbruk er ikke en konkurrent til det tradisjonelle landbruket, men et supplement, og det kan spille en viktig rolle som omdømmebygger og kunnskapsformidler om landbruk og matsystemer. Når flere får kunnskap om å dyrke mat og hva det krever å produsere råvarer av høy kvalitet, vil

forståelsen og respekten for landbruket kunne øke og kanskje også villigheten til å kjøpe norsk og lokalmat. Det vil også kunne føre til at samfunnet blir mer oppmerksom på hvorfor jordvern er så viktig. Og med tanke på beredskap er det viktig at flere av oss har kunnskap om å dyrke egen mat. Det er spesielt viktig at barn får mulighet til dette gjennom f.eks. gårdsbesøk eller i egen skolehage.

Hovedformålet med urbant landbruk er vanligvis ikke volumproduksjon, men å skape sosiale møteplasser. Og gjerne andre mål innen utdanning, folkehelse, integrering, entreprenørskap, matkultur og vern av jord og grøntarealer. Landbruket kan altså på ulike måter bidra til å nå målene innenfor flere politikkområder.

Urbant landbruk kan ta en rolle i bevaring av biologisk mangfold ved å dyrke bevaringsverdige planter og ta vare på bevaringsverdige dyr da de ofte har lavere krav til produksjonsvolum. For eksempel har de i Hamar flere "pollenstasjoner" i sine parkområder og gir informasjon til innbyggere om pollinatorvennlige tiltak de kan gjøre i egne, private hager.

Urbant landbruk kan fungere som piloter innenfor ny kretsløpsteknologi som på sikt kan overføres til det tradisjonelle landbruket. Ny kunnskap og teknolog i landbruket kan også overføres til urbant landbruk.

5.9. Andre aktuelle fagtema og utfordringer

5.9.1. Villsvin

Villsvin regnes som en fremmed, og uønsket art i Norge. Miljødirektoratet og Mattilsynet har på oppdrag fra LMD utarbeidet en revidert handlingsplan mot villsvin i Norge for perioden 2020-2024.

Villsvin kan gjøre betydelig skade på avlinger og spre smitte, - bl.a. Afrikansk svinepest. Innlandet har lang grense mot områder i Sverige som har villsvinbestander. Dette innebærer at spesielt østlige deler av Innlandet er utsatt for innvandring av villsvin fra Sverige. Det er behov for tiltak som bestandsovervåkning, tiltak for tidlig oppdagelse av mulig smitte og tiltak for å hindre eventuell smitte til tamsvinpopulasjonen.

5.9.2. Tamreindrift i Innlandet

I Innlandet er det samisk reindrift i Engerdal og Os kommuner. Elgå Reinbeitedistrikt (Svahken) er et helårs reinbeitedistrikt i Engerdal kommune. I Os kommune ligger Femund Reinbeitedistrikt. Dette er et vinterbeiteområde for reinbeitedistriktene Riast/Hyllingen (Gåebrien) og Essand (Saanti). I Innlandet har vi også fire tamreinlag. Disse er; Lom Tamrein, Vågå Tamrein, Fram Reinlag og Filefjell Reinlag.

Innlandet er et stort reindriftsfylke, og bare Finnmark produserer mer reinkjøtt i tonn per år. Når det gjelder produsert kjøtt pr. livdyr så ligger tamreinlagene i Innlandet (høyt) over de andre reinbeiteområdene. Reindriften står for betydelig verdiskaping. Tamreinlagene hadde en kjøttproduksjon på 209 tonn kjøtt i 2023, Elgå 46 tonn, Riast/Hyllingen 65 tonn og Essand 54 tonn. Tamreindriften benytter utmarksbeite/fjellbeite hele året, med forflytninger mellom ulike beiteland avhengig av årstiden. I enkelte av tamreinområdene er det konflikter knyttet til rein som oppholder seg/beiter på områder utenfor «lovlig» område og/eller forårsaker beite- tråkkskader på innmark. Det jobbes kontinuerlig med å finne løsninger på disse utfordringene.

Rendalen Renselskap er en organisasjon som forvalter «Rendalsren» og er ikke et tamreinlag. Denne reinen har en egen formell status da den beskattes ved avskyting gjennom salg av jaktkort. Dyrene er eiendomsdyr som forvaltes etter reindriftslovens bestemmelser. Organisasjonen Rendal Renselskap omfatter alle grunneiere i Rendalen Østfjell i tillegg til områder i Engerdal, Trysil og Tynset.

Statsforvalteren i Trøndelag har fag- og forvaltningsansvar for reinbeiteområdene i Innlandet.

5.7.3. Fjellandbruk

Fjellandbruket i Innlandet er betydelig i omfang. Innlandet har pr. definisjon 25 fjellandbrukskommuner. Fjellandbrukskommunene i Innlandet står for en svært stor andel av volumproduksjon av mjølk og kjøtt i Innlandet, og dertil tilhørende verdiskaping.

Fjellandbruket har særlige utfordringer knyttet til bruksstruktur, klima, topografi, arrondering og produksjonsgrunnlag. Det ligger likevel store muligheter i bruk av gras- og beiteressursene i fjellområdene, blant annet utmarksbruk og seterdrift. En god utnytting av ressursene som fjellområdene representerer, kan bidra til økt matproduksjon og sjølforsyning, styrket grunnlag for arbeidsplasser, ivaretagelse av kulturlandskapet og opprettholdelse av biologisk mangfold gjennom tilpasset beitebruk.

Fjellandbruket har også gode forutsetninger for å produsere mat med særpreg og levere naturbaserte opplevelser. De særegne fortrinnene og markedsmulighetene som fjellandbruket har, kan utvikles og utnyttes. Noe av fjellandbruket har også potensial til alternative produksjoner til gras og beite som grønnsaker, poteter og korn.

Som for jordbruket ellers, vil klima- og bærekrafttilpasning være nødvendig. Viktige faktorer her er blant annet agronomiske tilpasninger, tilpasset drift generelt, nye plantesorter, fokus på karbon i jord, utnytting av utmarksbeite m.m.

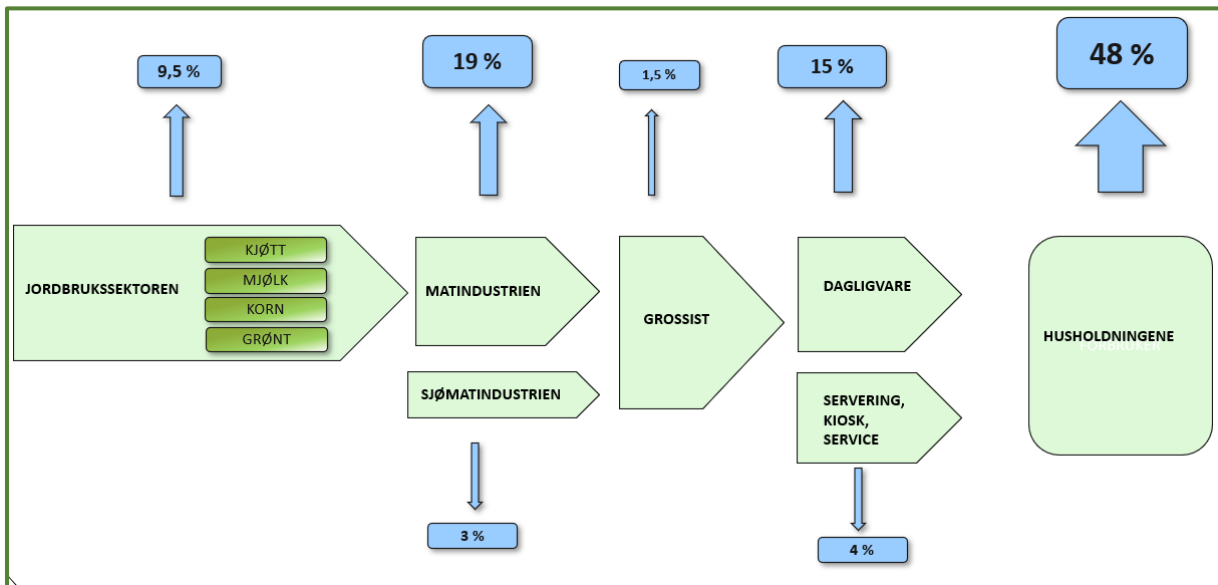
«Nasjonalt senter for fjellandbruk» er etablert i Valdres (Løken gård). Senteret har som mål å støtte fjellbønder ved å dele kunnskap, utvikle kompetanse og skape et fellesskap. Senteret fokuserer på fjellbygdenes særtrekk og fortrinn, og arbeider med tema knyttet til utmarksbeite, setring, grovfôr, klima, teknologi m.m. Senteret vil også kunne ha en rolle som pådriver for næringsutvikling innen fjellandbruket, forskning og utvikling og internasjonalt samarbeid.

Fjellandbrukssatsingen

I perioden 2014-2016 og perioden 2019-2024 er det blitt bevilget midler til en målrettet satsing innen fjellandbruket i Norge. Satsingen ble i jordbruksoppgjøret 2024 forlenget med tre år (2025-2027). De fire fylkene Vestfold og Telemark, Oslo og Viken, Trøndelag og Innlandet er omfattet av denne satsingen. Satsingens målsetting er å styrke grunnlaget for bærekraftig verdiskaping i fjellområdene innenfor tradisjonelt landbruk, seterbruk og bygdenæringer. I Innlandet er 25 kommuner definert som «fjellandbrukskommuner», og i disse områdene er det gjennomført/igangsatt ulike tiltak og prosjekter for å støtte opp om utfordringer og muligheter i fjellandbruket.

6. Matsvinn

Matsvinn i verdikjeden for matproduksjon, % av totalt matsvinn. Totalt matsvinn er 85 kg/innbygger.
Kilde: Regjeringe.no, 2020-tall.

Det er satt mål om at matsvinnet skal halveres innen 2030. Dette skal blant annet nås med en ny matkastelov som legges frem for Stortinget våren 2025. Loven ble foreslått av matsvinnutvalget som la frem sin rapport januar 2024. En slik lov vil gi gevinst for klima, økonomi og ressursutnyttelse. Loven skal sørge for at mat som blir til overs skal i størst mulig grad doneres bort, og butikker bør selge mat med kort holdbarhet til redusert pris. Loven skal også sørge for at virksomheter må forebygge og informere om eget matsvinn. Matsentralene i Norge, åtte totalt i Norge, gjør en viktig jobb for å redusere matsvinn og gi maten videre. De åtte matsentralene i landet tok i 2023 imot 6 000 tonn mat som ble gitt videre. Dette utgjør 12 millioner måltider. I Innlandet har vi Matsentralen Innlandet som i 2023 tok inn 300 tonn mat. Det er et mål om at mere av matsvinnet fra landbruket kan leves Matsentralen i Innlandet. Donasjon til Matsentralene har økt betraktelig siden bransjeavtalen ble signert i 2017.

Fem departementer og 12 bransjeorganisasjoner har undertegnet «Bransjeavtalen om reduksjon av matsvinn» (2017). Blant disse var Landbruks- og matdepartementet, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Norges Bondelag. Avtalen forplikter aktørene til å halvere matsvinnet i verdikjeden for mat samlet sett fram til 2030. Avtalen har også som formål å gi økt kunnskap om omfanget og årsakene til matsvinn. En del av kunnskapsgrunnlaget er utarbeiding av rapporter som blant annet viser statistikk over matsvinn, utviklingen i matsvinn med hensyn til måloppnåelse, og årsaker og tiltak for hele matkjeden fra produsent til forbruker.

Landbruksdirektoratet utgir årlige rapporter om matsvinn i jordbrukssektoren, første gang for året 2020. Rapportene viser kartlagt matsvinn i jordbrukets primærledd, og er avgrenset til ledd og prosesser fra høsting og slaktning og opp mot industri eller videresalg. I tillegg til å presentere samlede tall for hele jordbrukssektoren, går rapporten nærmere inn på omfanget av matsvinn for hver av produksjonssektorene korn, melk, kjøtt, egg og grønt. Årsakene til matsvinn i primærleddet blir forklart så langt det er mulig, basert på tilgjengelig informasjon.

Landbruksdirektoratets rapport for 2023 (Rapport nr. 52/2024), viser status for matsvinn i jordbrukssektoren for 2023. Statistikken er basert på definisjonen av matsvinn som er nedfelt i Bransjeavtalen om reduksjon av matsvinn.

Matsvinnet i jordbrukssektorens primærledd ble målt til 52 681 tonn i 2023. Dette er en nedgang på 15 prosent fra året før, og tilsvarer 2,3 prosent av produksjonen. Grøntsektorens matsvinn utgjør

hoveddelen av matsvinnet, og utgjorde 88 prosent av det totale matsvinnet i jordbrukssektoren. Det kan være relativt store endringer mellom år i både produksjon og matsvinn for planteproduksjonene, avhengig av vekstsesonger og værforhold m.m.

Jordbrukssektoren har generelt sett relativt lavt matsvinn. Matsvinnet i prosent av produserte mengder (dvs. høstede og slaktede mengder) varierer mellom produksjonssektorene (tall fra 2023):

- For kjøtt var matsvinnet 1 508 tonn, og utgjorde 0,5 prosent av slaktemengdene. Dette var en reduksjon på 8 % fra året før.
- For melk var matsvinnet 2 865 tonn, og utgjorde 0,2 prosent av produsert mengde ku- og geitmjølk. Dette var en økning på 43 % fra året før.
- For egg var matsvinnet 330 tonn, og utgjorde 0,6 prosent av den totale mengden egg som ble levert til eggpakteriene. Ingen endring fra året før.
- For matkorn var matsvinnet på 1 596 tonn, som er 2,7 % av tilgjengelig mengde. Dette var en reduksjon på 73 % fra året før.
- For grøntsektorens var matsvinnet på 46 382 tonn, som er 9,4 % av produksjonen. Dette var en reduksjon på 10 % fra året før. Det meste av matsvinnet er fra lagringsgrønnsaker, som gulrot og poteter. Matsvinnet er kartlagt fra tre ledd i verdikjeden. I 2023 fordelte matsvinnet seg slik: 49 prosent oppstod hos jordbruksforetakene, 42 prosent fra pakkeriene og 7 prosent var fra det som blir avvist av industriens råvaremottak.

Jordbruket har mange produksjonssektorer (kjøtt, melk, egg, korn, frukt, grønnsaker, poteter) og et stort mangfold av produksjoner og ulike prosesser. Årsaker til matsvinn er derfor også ulike. Det lave matsvinnet i jordbrukssektoren samlet sett har flere forklaringer. Norsk jordbrukssektor er moderne, og produserer i hovedsak med høy kvalitet sett i en global sammenheng. Matsvinn innen jordbrukssektoren skyldes som oftest at produktene ikke holder høy nok kvalitet (ut fra gitte kvalitetskrav fra kjøper), feil, skader, sykdommer med mer. Det jobbes kontinuerlig med forskning og utvikling, dyrehelse, plantehelse, matsikkerhet og så videre i de ulike sektorene, noe som også i stor grad betyr høy kvalitet på produksjonene og lavt matsvinn. Det er i tillegg økonomiske incentiver for aktørene i jordbrukssektoren til å ha høyest mulig kvalitet på produktene de produserer, og få omsatt mest mulig til høyest mulig pris. Dårlig kvalitet gir seg utslag i trekk eller lavere priser.

7. Teknologi i jordbruket – utvikling og innovasjon

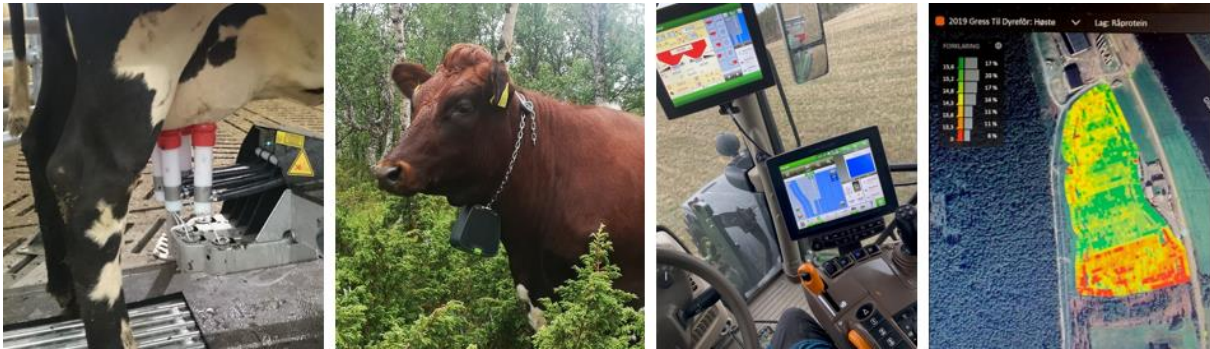

Foto: Anne Berit Grasbakken og Jorunn Stubsjøen, Statsforvalteren i Innlandet og Morten Øverli

Status og utfordringer

Teknologien i dag revolusjonerer jordbruket og bidrar til målet om bærekraftig produksjon av mat. Jordbruket er en fremoverlent næring som ikke er redd for å ta i bruk nye tekniske løsninger. Klimautfordringer gjør at vi må tenke nyskapende, utnytte arealene bedre, bruke mindre sprøytemidler og gjødsle smartere.

I jordbruksnæringen i Innlandet er det tatt i bruk utstyr for presisjonslandbruk som er tilpasset gjødsling og kalking, lavere sprøytedosser, effektiv traktorkjøring, droner som bidrar til redusert marktrykk, mjølkerobot, aktivitetsmåler på ku, elektroniske hjelpemidler på beite, satellitteknologi, kunstig intelligens (KI) og så videre. Ved å ta i bruk de nye løsningene innenfor presisjonsjordbruk kombinert med blant annet å være en god agronom, er bonden en viktig bidragsyter til å redusere klimagassutslipp og avrenning fra jordbruket. Presisjonstiltak kan også redusere kostnadene og bedrer ressurseffektiviteten for bonden.

Flere bedrifter i Innlandet utmerker seg gjennom innovasjon og utvikling av nye løsninger innen beitebruk, sporbarhet og avl (bl.a. Findmy og Os ID). Norsk institutt for biovitenskap (NIBIO) avdeling Apelsvoll er også langt framme innen dette feltet ved å være «Senter for presisjonsjordbruk» i Norge. NIBIO jobber blant annet med forskning, utvikling og testing i praksis av ulike systemer for automatisering og robotisering. Dette spesielt i planteproduksjonene, samt teknologi innen presisjonsjordbruk.

Økt interesse og en rask framgang i den teknologiske utviklingen, krever mer kompetanse og kunnskap. Det er, og har vært en utfordring for utdanningsinstitusjonene i Innlandet, for å få den nye kunnskapen raskt nok på plass. Men Innlandet har høgskolen på Blæstad som har fokus på teknologi i landbruket og fagskolen i Innlandet som tar for seg grønn teknologi og presisjon. Det ligger også andre utfordringer med implementering av nytt utstyr til presisjonsjordbruk, når det kommer til kostnader. Investeringene må være lønnsomme og løsningene praktiske nok til at bonden tar dem i bruk.

Muligheter

Å ta i bruk ny teknologi og implementere denne i jordbruket er viktig, men dette er krevende da utstyret er kostnadskrevenende og lønnsomheten i jordbruket generelt sett er relativt lav. Det blir viktig å sikre/etablere gode tilskudds-/investeringsordninger som gjør at ny teknologi i større grad kan tas i bruk. Dette er viktig for jordbruket, men også for at leverandørene skal satse på, utvikle og tilby ny teknologi til jordbruket i Norge.

Bruken av nye energikilder som solenergi og elektriske motorer er klimatilak som er aktuelle for jordbruket. Det ligger også muligheter i å tenke sameie og samarbeid på dette feltet, slikt at nytt teknologisk utstyr blir godt utnyttet og kostnadene for den enkelte bonde blir redusert.

Senter for presisjonslandbruk lokalisert på Apelsvoll har et viktig fortrinn for jordbruket i Innlandet. Det ligger til rette for mer direkte kontakt mellom næringen og forskningen, og utprøving, testing og informasjon kan skje raskt og effektivt. Teknologitvikling vil være en del av klimaløsningen i landbruket.

Initiativet AgriFoodtech Norway er en del av Innlandsporføljen og samler landbruksteknologibedrifter med stort potensiale for å lykkes internasjonalt, for å bistå med skalering og internasjonalisering. Fokus er på å skape ny teknologi for en mer bærekraftig utnyttelse av bioressurser til mat. Initiativet er nasjonalt, men koordineres fra Innlandet av NCE Heidner Biocluster og Klosser Innovasjon.

Fremtiden i landbruket vil bestå av GPS-teknologi, droner, sensorer, autonome kjøretøy og datanalyse, som bidrar til optimalisering og styring. I samråd med bruken av kunstig intelligens (KI), vil dette revolusjonere måten landbruket blir drevet på. I nær fremtid og under utvikling finnes det roboter og droner som hjelper til med frøplanting, lusing og høsting.

I verdikjeden for matproduksjon er det flere sårbarheter/risikoer knyttet til bruk av teknologi. Innføring og økt bruk av ny teknologi/høytteknologi i jordbruket vil kunne øke både risikoer og sårbarheten.

Det er viktig at systemleverandørene har gode sikkerhetsrutiner, fordi også matproduksjonen kan være et hovedmål for dataangrep og sikkerhetsbrudd. Nettsikkerhet er viktig for å sikre at man unngår unødvendig nedetid, økte kostnader og for å sikre en kontinuerlig drift. Sikkerhetssystemene må utvikles i takt med teknologien og det må legges vekt på gode løsninger, opplæring og riktig bruk.

DEL III Mål og strategiske satsinger for jordbruket i Innlandet

1. Hovedmål for jordbruket i Innlandet

Innlandet utnytter potensialet som ligger i nasjonale mål, bidrar til økt sjølforsyning, god beredskap og matsikkerhet i Norge. Bærekraft, klimatilpasning, reduserte klimagassutslipp og fokus på natur ligger som overordnede rammer for Innlandets matproduksjon. Det er grunnlag for verdiskaping og muligheter for stabil økonomi og god lønnsomhet for jordbruksforetakene i hele Innlandet.

Delmål

1. En jordbruksnæring som er fremoverlent på fagkunnskap, teknologi, klimatilpasning, bærekraft og naturhensyn.
2. En jordbruksnæring med redusert klimagassutslipp, økt binding av karbon i jord, redusert avrenning av næringsstoffer og jord, og renere vassdrag.
3. En jordbruksnæring med variert bruksstruktur tilpasset lokale/regionale forhold, og optimal utnyttelse av lokale/regionale ressurser og fortrinn.
4. En jordbruksnæring med høy kompetanse og god tilgang på ny kompetanse.
5. En jordbruksnæring med optimisme, gode fagmiljøer, og god rekruttering.
6. Høy kvalitet på produkter og styrket økologisk produksjon.
7. Godt grunnlag for produksjon og omsetning av lokalmat.
8. Godt grunnlag for «Inn på tunet», «Urbant landbruk», reiseliv og andre landbruksbaserte næringer.

2. Strategiske satsingsområder

2.1. Bærekraft, klimatilpasning og naturmangfold

Legge grunnlag for en bærekraftig og klimatilpasset jordbruksproduksjon med reduserte klimagassutslipp. Jordbruket skal drives på en miljøvennlig måte som bidrar til god jordhelse, ivaretar naturressurser og biologisk mangfold, og som videre øker binding av karbon og bidrar til sunne vannmiljø og redusert forurensning.

Fokusområder:

- Støtte opp om tiltakene i Landbrukets Klimaplan
- Støtte opp om tiltak som styrker jordbrukets tilpasning til et endret klima
- Støtte opp om tiltak som bidrar til redusert avrenning/tap av jord og næringsstoffer
- Støtte opp om tiltak som ivaretar naturmiljøverdier, biologisk mangfold og grønn infrastruktur
- Støtte opp om tiltak som bedrer jordhelsen og øker innhold av organisk materiale/karbon

2.2. Økt sjølforsyning, beredskap og matsikkerhet

Jordbruket i Innlandet skal bidra til økt sjølforsyning, god beredskap og matsikkerhet i Norge. Innlandet skal utnytte mulighetene som ligger i markedet og i endret klima/lengre vekstsesong for økt produksjon (volum og kvalitet) av matkorn, fôrkorn, økologisk korn og proteinvekster, samt poteter, grønnsaker, frukt og bær. Innlandet skal produsere mer og bedre grovfôr og optimalisere bruken av utmarksbeite. Mjølkk- og kjøttproduksjonene skal fortsatt være viktige bidrag til matsikkerhet og beredskap. Det skal legges til rette for økt verdiskaping i jordbruket i Innlandet.

Fokusområder:

- Investering ved fornying av driftsapparatene i mjølkk- og kjøttproduksjonene, investeringer i lager og tørkeanlegg
- Ivaretagelse av produksjonsgrunnlaget - et sterkt jordvern og god jordhelse
- Legge til rette for optimal produksjon når det gjelder volum og kvalitet
- Etablere en pilot mellom landbruket i Innlandet og Forsvaret: «Mat og Forsvar»

2.3. Sikre kompetanse, styrke fagmiljøer og ta i bruk ny teknologi

Sikre og utvikle tilgang på aktuell fagkompetanse på ulike nivå for aktørene i jordbruket.

Dette inkluderer også tilgang på bredde-, dybde- og erfaringskunnskap.

Utvikle og styrke gode og inkluderende fagmiljøer, skape møteplasser og legge til rette for optimisme og rekruttering til jordbruket. Når det gjelder rekruttering ønsker en å utvide rekrutteringsgrunnlaget utover den tradisjonelle kjernegruppen.

Bidra til utvikling av hensiktsmessig og kostnadseffektiv ny teknologi for aktørene i jordbruket.

Fokusområder:

- Gi aktørene i landbruket tilgang på etterspurt fagutdanning og fagkompetanse på ulike nivå. Bruke fagskolene som en nøkkelarena for kobling mellom videregående skole og høyskole/universitet og mellom skole og næringsliv
- Legge til rette for økt fleksibilitet i undervisningen, modulbasert og digital undervisning/utdanning
- Iverksette tiltak som styrker rekrutteringen til jordbruksnæringen, også for de som står utenfor næringen i dag
- Ta vare på, og etablere nye fagmiljøer, produsentmiljøer og møteplasser
- Legge til rette for at ny, funksjonell og kostnadseffektiv teknologi, kan tas i bruk

